

**IAS 36 -STANDARDIN MUKAISESTI
ARVOSTETTAVAN LIKEARVON TILINTARKASTUS
JA SEN HAASTEET TILINTARKASTAJAN
NÄKÖKULMASTA**

**Jyväskylän yliopisto
Kauppakorkeakoulu**

Kandidaatintutkielma

2015

**Tekijä: Jarno Hiltunen
Oppiaine: Laskentatoimi
Ohjaaja: Antti Rautiainen**

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

TIIVISTELMÄ

Tekijä Jarno Hiltunen	
Työn nimi IAS 36 -standardin mukaisesti arvostettavan liikearvon tilintarkastus ja sen haasteet tilintarkastajan näkökulmasta	
Oppiaine Laskentatoimi	Työn laji Kandidaatintutkielma
Aika Huhtikuu 2015	Sivumäärä 48
<p>Tiivistelmä - Abstract</p> <p>Standardi IAS 36 sääntelee omaisuuserien arvonalentumista. Siinä määritellyssä arvonalentumistestissä yritys testaa omaisuuseränsä kerrytettävissä olevan rahamäärän. Jos tämä määrä on alhaisempi kuin kirjanpitoarvo, niin erotus kirjataan tuloslaskelmaan kuluksi. Standardia sovelletaan myös liikearvoon, joka poistettiin ennen tasapoistoilla.</p> <p>Arvonalentumismenettelyn problematiikka johtuu testiin liittyvästä harkinnanvaraisuudesta, sillä rahamäärä arvioidaan perustuen rahavirtaennusteisiin sekä korkokanta-oletukseen. Yrityksillä on intressi näyttää mahdollisimman hyvää tulosta ja välttää kulukirjauksia. Aiemmistä tutkimuksista löytyy viitteitä johdon tietoisesta tuottojen hallinnasta. Lisäksi siirtymä IFRS-liikearvoon on kasvattanut yritysten taseita Euroopassa.</p> <p>Tässä tutkimuksessa keskityttiin tilintarkastajan rooliin asiassa. Tilintarkastaja toimii viime kädessä omistajien lukuun johdon antamien tietojen varmentajana. Tutkimuksessa tutkittiin liikearvon tilintarkastusprosessia, sen haasteita ja tilintarkastajien mielipiteitä teemaan liittyen. Tutkimuksen lähtökohtoina toimivat tieteelliset artikkelit, IFRS-standardit ja tilintarkastuskirjat. Empiirinen aineisto kerättiin kahden KHT-tilintarkastajan teemahaastatteluilla.</p> <p>Tutkimus osoitti, että liikearvon tilintarkastukseen liittyy joitakin erityisiä haasteita. Ne voivat liittyä joko asiakasyritykseen tai tiettyihin arvonnäytteenkomponentteihin. Tilintarkastajat pitävät varsinkin pörssiyritysten liikearvon dokumentointia laadukkaana, eivätkä manipulaatiomahdollisuuksista huolimatta näe asiassa suuria ongelmia. Sekä arvonalentumistestauksessa että tasapoistomenetelmässä on puolensa.</p>	
Asiasanat arvonalentuminen, IAS 36, IFRS 3, liikearvo, kirjanpitolaki, tilintarkastus	
Säilytyspaikka	Jyväskylän yliopiston kauppakorkeakoulu

SISÄLLYS

1	JOHDANTO.....	5
1.1	Tutkimuksen taustaa	5
1.2	Tutkimuksen tavoitteet, tutkimusongelmat ja rajaukset	6
1.3	Tutkimusaineisto ja -menetelmät	7
1.4	Tutkielman rakenne.....	8
2	TUTKIMUKSEN VIITEKEHYS.....	9
2.1	Aiempi tutkimus liikearvon tilintarkastuksesta.....	9
2.2	Liikearvon käsite.....	10
3	LIIKEARVON KIRJANPIDOLLINEN KÄSITTELY	13
3.1	IFRS 3-standardi.....	13
3.1.1	Soveltamisala ja määräysvallan käsite	13
3.1.2	Hankkijaosapuoli ja hankinta-ajankohta	15
3.1.3	Luovutetun vastikkeen määrittäminen.....	16
3.1.4	Varojen ja velkojen kirjaaminen sekä arvostaminen	17
3.1.5	Liikearvon määrittäminen ja kirjaaminen.....	19
3.2	IAS 36-standardi.....	20
3.2.1	Rahavirtaa tuottavien yksiköiden määrittely	21
3.2.2	Liikearvon kohdistaminen rahavirtaa tuottaville yksiköille.	22
3.2.3	Kerrytettävissä olevan rahamäärän arvioiminen	23
3.2.4	Arvonalentumistestin ajankohta ja tappion kirjaaminen	27
3.3	Liikearvo Suomen kirjanpidolainsäädännön mukaan	28
4	TILINTARKASTUS.....	30
4.1	Tilintarkastuksen ja tilintarkastajan käsitteet	30
4.2	Tilintarkastuksen tavoite	31
4.3	Tilintarkastuksen tarvetta selittäviä näkökulmia.....	32
5	TUTKIMUKSEN EMPIIRINEN OSA JA TULOKSET	35
5.1	Tutkimuksen toteutus	35
5.2	Tulokset.....	37
5.2.1	Liikearvon arvonalentumisen tilintarkastusprosessi	37
5.2.2	IAS 36 -standardi ja osatekijöiden tilintarkastus.....	39
5.2.3	Olosuhteet, etiikka ja tasapoistomenetelmä	40
5.3	Luotettavuuden arviointi.....	41
6	JOHTOPÄÄTÖKSET	43
	LÄHTEET	46
	LIITTEET	

TUTKIMUKSESSA KÄYTETYT LYHENTEET

FAS	Finnish Accounting Standards
FASB	Financial Accounting Standards Board
IAS	International Accounting Standard(s)
IASB	International Accounting Standards Board
IFAC	International Federation of Accountants
IFRS	International Financial Reporting Standard(s)
ISA	International Standard(s) on Auditing
US GAAP	Generally Accepted Accounting Principles (United States)
HE	Hallituksen esitys
KPL	Kirjanpitolaki 30.12.1997/1336
TilintL	Tilintarkastuslaki 13.4.2007/459

1 JOHDANTO

1.1 Tutkimuksen taustaa

Yritystoiminta on kansainvälistynyt nopeasti viimeisten vuosikymmenten aikana. Sen seurauksena sijoittajien vaatimukset vertailukelpoisuudesta ovat lisääntyneet, mikä puolestaan on asettanut vaatimuksia kansallisten tilinpäätösnormistojen harmonisoinnille (Haaramo et al. 2005, luku 1). Eräs kehityksen seuraus on EU-maiden sekä usean muun valtion laajuinen tilinpäätösinformaatiota kattavasti sääntelevä IFRS-normisto. Kyseisestä säännöstöstä vastaava IASB tekee samaten jatkuvaa tiivistä yhteistyötä Yhdysvaltojen vastaavan kansallisen elimen FASB:n kanssa yhtenäisyyden lisäämiseksi. Ensimmäiset yhteistyöprojektit näiden toimijoiden välillä ajoittuvat jo 1990-luvulle (ks. esim. Haaramo et al. 2005, luku 10).

Suomeen integraatiosävytteinen kehityskulku rantautui käytännössä, kun kotimaiset pörssiyhtiöt siirtyivät IFRS-tilinpäätöskäytäntöön vuonna 2005. Uudet, tasetta korostavat raportointistandardit eroavat Suomen kirjanpitolain monessa suhteessa. Esitettäviä raportteja on enemmän – uutena esimerkiksi laaja tuloslaskelma, käypää arvoa sovelletaan useammin ja sääntely on huomattavasti yksityiskohtaisempaa. Haaramo et al. (2005, 2. luku) esittävät, että IFRS ja FAS poikkeavat näkökulmaltaan olennaisesti. Ensiksi mainittu on laadittu ennen kaikkea sijoittajille, kun taas toisessa näkökulma on velkojien.

Yksi suurista muutoksista liittyy liikearvon kirjanpitokäsittelyyn. Suomen kirjanpitolain 5. luvun 9 §:n mukaan liikearvon hankintameno poistetaan suunnitelman mukaan korkeintaan kahdenkymmenen vuoden kuluessa tai kirjataan kerralla kuluksi. IFRS-liikearvo puolestaan arvostetaan IAS 36 -standardissa määritellyn erityisen arvonalentumistestauksen kautta. Standardin mukaan tase-erän arvoa testataan säännöllisesti ja jos on viitteitä siitä, että se alittaa kirjanpitoarvon, niin alentumiskirjaus tulisi tehdä. Koska arvostuksessa käytetään johdon arvioimia nettorahavirtoja sekä diskonttauskorkoa, se perustuu hyvin suurilta osin tulevaisuuden odotuksiin.

Tämän vuoksi menettelyyn liittyy monia mielenkiintoisia kysymyksiä. Koska yritykset tekevät arvonalentumistestauksen sisäisesti, on luonnollista olettaa, että johto pyrkii päätymään omalta kannaltaan parhaaseen mahdolliseen lopputulokseen. Asiassa on kuitenkin kaksi puolta, sillä IFRS:n arvonalentumismenettely voi lähtökohtaisesti parantaa informaation luotettavuutta aineettoman pääoman erien osalta (Sahut, Boulerne & Teulon 2011). Tällöin lähtökohta on se, että yrityksen ei tarvitse väkisin tehdä alaskirjauksia taloudellisesti hyvinä aikoina. Toisaalta Lhaopadchan (2010) esittää, että liikearvo on erityisen herkkä tase-erä johdon tuottojen hallinnalle. Hänen mukaansa johdon omien etujen ajaminen voi jopa kumota arvonalentumistestauksen tarjoamat edut (Lhaopadchan 2010). Myös

suomalaiset tilintarkastajat ovat sitä mieltä, että nykyinen menettelytapa tarjoaa johdolle mahdollisuuden tuloksen hallintaan (Pajunen & Saastamoinen 2013).

Taantumassa käsitellyn kaksiteräisyys voi edelleen korostua. Finanssivalvonnan raportin (2013) mukaan IAS 36 -standardi kerää edelleen lähes 40 havaintoa vuodessa ja on siten toimijan IFRS-valvonnan toiseksi eniten huomautuksia vaativa valvontakohde. Samaan aikaan Helsingin pörssi-yhtiöiden taseisiin kirjattu liikearvo on lähes kaikkien aikojen ennätystasolla, häviten ainoastaan viime vuoden yhteenlasketulle summalle (Kauppalehti 2014, 21). Esimerkiksi Ixonoksen tapauksessa liikearvo, siis tämä mystinen, aineeton, tulevaisuuden tuottoihin perustuva erä, muodostaa suurimman osan ko. yrityksen pitkäaikaisesta varallisuudesta ja vastaa jopa 46 %:a yhtiön IFRS-taseen loppusummasta (Ixonoksen tilinpäätös 2014). Eri sidosryhmät hyödyntävät tilinpäätösinformaatiota ostopäätöksissä, arvonmäärittämisessä ja hinnan määrittämisessä. Tämän vuoksi kysymys siitä, voiko IAS 1-standardin tarkoittama "oikea kuva yhteisön taloudellisesta asemasta" olla vaarassa, on tärkeä.

Tilintarkastusinstituutiolla on olennainen rooli edellä mainitun oikean kuvan varmentamisessa. Tomperin (2009, 11) mukaan tilintarkastaja lausuu tilinpäätöksen säännösten ja määräysten noudattamisen lisäksi siitä, antaako tilinpäätös oikeat ja riittävät tiedot yhtiön taloudellisesta asemasta ja tuloksesta. Riski siitä, että tilinpäätös on olennaisesti virheellinen tai puutteellinen, tulisi saada suunnittelun ja sitä seuraavien tilintarkastustoimenpiteiden avulla hyväksyttävälle tasolle (Tomperi 2009, 34-36). Tilintarkastajan lausunto on siten edelleen tärkeä yritysten sidosryhmien, kuten omistajien ja rahoittajien, aseman suojaamiseksi. Käytännössä joidenkin tilintarkastuskohteiden oikeellisuudesta varmistuminen voi kuitenkin olla hankalampaa kuin toisten. Liikearvo voi kaikkine erityispiirteidensä vuoksi hyvinkin olla tällainen erä.

1.2 Tutkimuksen tavoitteet, tutkimusongelmat ja rajaukset

Tutkin tässä tutkimuksessa IAS 36 -standardin mukaan arvostettavan liikearvon tilintarkastamista. Tutkimukseni on luonteeltaan laadullinen ja sen tavoitteena on selvittää, miten tyypillinen liikearvon arvonalentumisen tarkastusprosessi etenee, ja että onko sen tilintarkastamisessa erityisiä haasteita muihin kohteisiin verrattuna. Lisäksi yritän selvittää, mitä mieltä tilintarkastajien ammattikunta yleisesti ottaen on liikearvon arvonalentumistestausmenettelystä. Pääelementtinä on myös ko. asian vertaaminen tasapoistomenetelmään. Tilintarkastuksella on, kuten aiemmin johdannossa mainitsin, merkitystä useille sidosryhmille sijoittajista lähtien. Tässä tutkimuksessa keskitytään kuitenkin yksinomaan tilintarkastajan näkökulmaan eli liikearvon tilintarkastusta tarkastellaan sen suorittajan perspektiivistä. Tutkimuksen tuottamaa tietoa voivat siitä huolimatta hyödyntää myös aiemmin mainitut muut sidosryhmät, sillä se antaa työkaluja arvioida ko. tase-erän validiteettia tilinpäätöksessä.

Tutkimusongelmat puettuina kysymysmuotoon:

- Millä tavoin IFRS-liikearvon oikeellisuus tilintarkastetaan?
- Onko varmistuminen liikearvon arvonalentumistestauksen oikeellisuudesta haasteellista ja jos on, niin millä tavoin?
- Voiko IFRS-käsittelyn mukainen arvonalentumistestaus potentiaalisesti vaarantaa tilinpäätöksen antaman oikean kuvan?
- Oliko FAS:n mukainen tasapoistomenetelmä hyvä tapa käsitellä liikearvoa?

Tutkimus on rajattu IFRS:n mukaiseen liikearvoon ja IAS 36 -standardissa kuvailtuun arvonalentumistestaukseen. Tämän lisäksi haluan säilyttää vertailuasetelman Suomen kirjanpitolainsäädännön mukaiseen liikearvon tasapoistomenetelmään, jota käsitelen tutkimuksessani vertailumielessä. Yhdysvaltojen U.S. GAAPin mukainen liikearvon määrittely ja arvonalentumistestausmenettely on samankaltainen kuin IFRS-yhtiöillä, mutta se rajataan ulos tästä tutkimuksesta. Tilintarkastuksella viitataan tässä tutkimuksessa ainoastaan lakisääteiseen tilintarkastukseen ja sitä tarkastellaan oikeellisuudesta varmistumisen näkökulmasta. En tutki tilintarkastusyhteisöjen tyypillisesti asiakkailleen tarjoamia oheispalveluja tai muita erityistilintarkastuksen muotoja.

1.3 Tutkimusaineisto ja -menetelmät

Tutkimusotteeni on laadullinen. Hirsjärvi, Remes ja Sajavaara (2009, 164) toteavat, että kyseisen tutkimustyyppin eräs ominaispiirre on tutkittavien äänten ja näkökulmien tuleminen esille, minkä vuoksi tutkimukseni aineisto koostuu liikearvon tuntevien KHT-tilintarkastajien haastatteluista. Tämä haastatteluaineisto muodostaa tutkimukseni empiirisen osion. Tutkimuksen tarkoitus on samaan aikaan kartoittava sekä kuvaileva, koska pyrin selvittämään uusia puolia liikearvon tilintarkastamisesta ja tutkimuksessani dokumentoidaan arvonalentumistestauksen kiinnostavia piirteitä. Yksittäiseen tutkimukseen voi liittyä useampia tarkoituksia (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2009, 138).

Aineisto hankitaan tutkimusongelmiin liittyvillä teemahaastatteluilta, mikä on sopiva tutkimusmenetelmä syventävien tietojen hankkimiseen tuntemattomasta aiheesta (Hirsjärvi & Hurme 2000, 34). Kyseisellä menetelmällä saadaan samalla tilintarkastajien ääni kuuluviin. Teemahaastatteluja on tutkimuksessa kaksi – näistä molemmat ovat kestoltaan 45-60 minuutin KHT-tilintarkastajien haastatteluja. Heistä kummallakin on kokemusta IFRS-tilinpäätöksistä ja niiden liikearvojen tilintarkastamisesta. Aineisto analysoidaan teemoittelumenetelmällä haastatteluteemojen kautta.

1.4 Tutkielman rakenne

Tutkimuksen ensimmäisessä luvussa esitellään tutkimuksen sisältö. Se käsittää tutkimusteeman taustan, eli siirtymän liikearvon tasapoistomenetelmästä arvonalentumistestaukseen IFRS-standardien käyttöönoton seurauksena. Luku sivuaa myös sitä, minkä problematiikan tämä aiheuttaa ja miksi aiheita voisi olla syytä tutkia. Tämän lisäksi lukuun sisältyy tutkimuksen tavoitteet sekä -ongelmat että niiden rajaukset. Esittelen luvussa myös tutkimusaineiston ja -menetelmät lyhyesti.

Toisessa luvussa käsitellään tutkimuksen viitekehystä. Siinä käsiteltävät aiheet ovat aiempi tutkimus sekä liikearvon tilintarkastuksesta että IFRS-käsittelyyn siirtymisestä. Näissä teemaan liittyvät kiperät kysymykset tulevat selkeämmin esille. Tämän lisäksi luvussa tarkastellaan aihepiirin kannalta tärkeää liikearvon käsitteen tutkimusta.

Kolmas luku on tutkimuksen kannalta olennainen. Se käsittelee liikearvon kirjanpidollista käsittelyä vaiheittain. Nämä vaiheet ovat tarkkaan säänneltyjä ja ovat juuri niitä kohtia, joiden asianmukaisuuteen otetaan kantaa tilintarkastuksen yhteydessä. Käyn IFRS-liikearvon kirjaamisprosessin kronologisesti läpi alkaen sen kirjaamisesta tilinpäätökseen ensimmäistä kertaa loppuen sen vuosittaiseen arvonalentumistestaukseen. Tämä tapahtuu standardien IFRS 3 ja IAS 36 kautta. Luvun lopussa esittelen liikearvon Suomen kirjanpitolainsäädännön mukaan.

Neljäs luku koskee tilintarkastusta. Tässä luvussa kerron pääpiirteittäin tilintarkastuksen ja tilintarkastajan käsitteistä, ja siitä, miksi tilintarkastusta tehdään. Teemaa lähestytään myös joidenkin tilintarkastuksen tarvetta selittävien teorioiden kautta.

Tutkimuksen viides luku sisältää empiirisen osion. Kuvailen osiossa aineistonkeruun toteutumisesta käytännössä ja siitä, mihin haasteisiin tässä törmäsin. Luvussa tulee esille tutkimuksen keskeiset tulokset ja johtopäätökset, joiden avulla pyritään vastaamaan tutkimusongelmiin. Näiden lisäksi luvussa arvioidaan tutkimuksen luotettavuutta.

2 TUTKIMUKSEN VIITEKEHYS

2.1 Aiempi tutkimus liikearvon tilintarkastuksesta

Hirsjärvi et al. (2009, 140) toteavat, että tutkimukselle tulee laatia viitekehys ennen kirjoitusprosessin aloittamista. Tällä tarkoitetaan sitä, että tutkimuskohteena oleva ilmiö ikäänkuin sidotaan aiempaan teoriaan ja tutkimukseen. Sisällön suhteen kannattaa kuitenkin olla varovainen, jottei taustan pohdinnat jää vain yleisluontaisiksi johdatteluiksi tutkimuksen aihepiiriin (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2009, 144). Liikearvon arvonalentumistestauksesta on todella paljon tutkimusta, mutta tässä tutkimuksessa pääteemana on tilintarkastajien mielipide asiaan ja toisaalta suomalaisen kirjanpitokäytännön ero. Tilintarkastajia on käytetty tiedon lähteenä mielestäni yllättävän vähän. Suhteessa aiempaan tutkimukseen näen omani asemoituvan siten, että se yhdistää kolme asiaa: tilintarkastajan näkökulman, IFRS-normiston mukaisen liikearvon arvonalentumistestauksen sekä Suomen siirtymän kyseiseen menettelyyn. Tällöin se tarkastelee IFRS-liikearvon joustovaraa sekä siihen siirtymisen epäkohtia tilintarkastuksen kontekstissa.

Tilintarkastajien mielipidettä liikearvon johdon harkinnanvaraisuudesta tutkineet Pajunen ja Saastamoinen (2013) esittävät, että suomalaisten KHT-tilintarkastajien näkemykset IFRS-liikearvosta ovat jakautuneet. Heidän mukaansa tilintarkastajien mielestä on selvää, että IAS 36-standardin mukainen kirjanpitokäsittely tarjoaa tuloksen manipulointimahdollisuuksia yritysjohdolle. Johdon tietoinen liikearvon hallinta tuottojen manipulointiin tiedostetaan useissa tutkimuksissa (Lhaopadchan, 2010; Carlin & Finch 2010). Päinvastoin, arvonalentumistestauksen joustovara esimerkiksi korkotason suhteen voi johtaa myös siihen, että johdon yksityinen tieto hinnoittelee liikearvon tehokkaasti (Qasim, Haddad & AbuGhazaleh 2013). Yllättävää kuitenkin on, että etenkin Big Four-tilintarkastajat kannattavat menettelyä. He eivät Pajunen et al. (2013) mukaan usko opportunistiseen käytökseen ja luottavat testauksen antamaan parempaan kuvaan. Tämä voi kuitenkin johtua siitä, että julkiset yhtiöt ovat heidän tärkeimmät asiakkaansa (Pajunen & Saastamoinen 2013).

Mielenkiintoista vertailupohjaa Suomen IFRS:n mukaiseen arvonalentumismenettelyyn siirtymisestä löytyy uusista tutkimuksista. Vaikka siirtymästä on kulunut jo yhdeksän vuotta, voidaan ajatella, että vasta nyt yritysten käytäntöjen vakiinnuttua ja pitkittyneen taantuman seurauksena vaikutuksia voidaan arvioida tehokkaasti. Esimerkiksi Ruotsissa siirtyminen IFRS:ään johti siihen, että keskimääräinen liikearvon määrä yritysten taseessa kasvoi vuosina 2003-2007 jopa 50 % (Hamberg, Paananen & Novak 2011) ja arvonalentumiskirjaukset menettivät täten informaatioarvoaan (Hamberg & Beisland 2014). Niin ikään aineettoman pääoman kirjanpitoarvo Euroopan julkisissa yhtiöissä on suurempi kuin kansallisten käytäntöjen mukaan

arvostettuna (Sahut, Boulerne & Teulon 2011). Sahut et al. (2011) toteavat, että tarkemmin määritellyt aineettoman pääoman erät selittävät osakehintaa ja -tuottoa paremmin kuin se, että kirjaus tehdään liikearvoon. Kaiken kaikkiaan pakollinen IFRS:ään siirtyminen ei välttämättä toimi kaikissa maissa (Ahmed, Neel & Wang 2013). Toisaalta kannatustakin on: esimerkiksi kehittyvien maiden tilintarkastajat kannattavat käyvän arvon hinnoittelua (Kumarasiri & Fisher 2011).

2.2 Liikearvon käsite

Liikearvo on kirjanpidolliselta lähtökohdaltaan aineetonta pääomaa, joka syntyy joko liiketoiminnan hankinnan tai määräysvaltaan oikeuttavien osakkeiden hankinnan yhteydessä (Haaramo et al. 2005, luku 9). Tällöin liikearvo merkitään ostavan yrityksen tai konsernin taseeseen, ja se koostuu siitä osuudesta hankintahintaa, joka ylittää ostettavan yrityksen kirjanpitoarvon (Leppiniemi, Leppiniemi & Kaisanlahti 2000, luku 3). Tästä seuraa, että maksua vastaan saatava varallisuuden muoto ei ole niin konkreettinen, jolloin erän luonne on muihin tasekaavan eriin verrattuna enemmän tai vähemmän tulkinnanvarainen. Liikearvolle ei ole olemassa yhtä ainoaa määritelmää (Cathro 1996) ja kiistanalaista on sekin, että tulisiko sitä pitää ollenkaan varallisuuseränä (Johnson & Petrone 1998). Esitän seuraavaksi joitakin näkemyksiä asiasta.

Seethraman, Sreenivassan, Sudha ja Tey Ya Yee (2006) esittävät, että liikearvo koostuu sellaisista näkymättömistä asioista kuten verkostosta, brändistä, henkilöstön osaamisesta tai hyvästä sijainnista, joista oltaisiin valmiita maksamaan ylimääräistä. He korostavat, että vaikka yleisesti ajatellaan juuri edellisessä kappaleessa mainitsemani tavalla, liikearvon ymmärtäminen on monimutkaisempaa ja vaatii syvällistä ymmärrystä hyödykkeiden arvostusmenetelmistä. Yrityskokonaisuus on aina ainutlaatuinen kokoelma lukemattomia eri mekanismeja ja elementtejä. Liikearvo on sen vuoksi kaikessa ainutlaatuisuudessaan sellainen osa, jota ei voida ottaa erilleen muusta yrityksestä. (Seetharaman et al. 2006)

Johnson ja Petrone (1998) lähestyvät käsitettä kahden toisistaan eroavan tavan kautta. Ensinnäkin liikearvoa voidaan tarkastella "top-down", eli ylhäältä-alas, menetelmällä. Se muistuttaa hyvin paljon luvun alussa esiteltyä Leppiniemen ym. esittämää perinteistä määritelmää liikearvosta. Näkökulman mukaan liikearvon voidaan ajatella olevan osa isompaa kokonaisuutta – tässä tapauksessa hankittavaa yritystä – ja jos hankittava yritys on kirjauskelpoinen taseeseen, niin sama pätee myös liikearvoon. Kirjaamisen yhteydessä kokonaisuus pilkotaan osiin ja liikearvo on se osa, joka jää yli, kun hankintahinta on allokoitu tunnistettaviin eriin. (Johnson & Petrone 1998)

Toiseksi menetelmäksi Johnson ja Petrone (1998) esittävät "bottom-up", eli alhaalta-ylös, lähtökohdan. Tämän lähtökohdan mukaan yrityskaupassa maksetaan aina asioista, joilla on arvoa yrityksen ostajalle. Siksi myös liikearvo

koostuu pienemmistä omalta osaltaan arvokkaista komponenteista. Ajatus vertautuu aiemmin käsittelemääni Seethramanin et. al (2006) määritelmään, jossa liikearvo itsessään on osista koostuva suurempi kokonaisuus. Laajimmillaan liikearvo voidaan tulkita pelkäksi ostopreemioksi, mutta muita mahdollisia komponentteja on kuusi: jatkuvuuden komponentin käypä arvo, synergiaetujen käypä arvo, kirjanpitoarvon ylittävä maksu tunnistettavissa olevista nettovaroista, tunnistamattomien nettovarojen käypä arvo sekä ostajan maksama yli- ja alihinta virheiden seuraksena. (Johnson & Petrone 1998)

Näitä liikearvon muodostavia osio voidaan tutkia tarkemmin. Ensiksi Johnson ja Petrone (1998) määrittelevät kaksi ensiksi mainittua liikearvon ydinkomponenteiksi. Jatkuvuuden komponentin tapauksessa lähtökohta on se, että ostettavassa yrityksessä on jo olemassa olevaa liikearvoa. Tämä yritys pystyy itsenäisesti nettovaroillaan parempaan pääoman tuottoon kuin siinä tapauksessa, että nämä nettovarot hankittaisiin erikseen. Tällöin ostettavalla yhtiöllä on jo ennen ostohetkeä jokin olemassaoleva kilpailuetu, mistä joudutaan maksamaan, ja tämä hinta voidaan katsoa osaksi liikearvoa. Synergiaedut taas puolestaan syntyvät vasta liiketoimintojen yhdistyessä. Silloin kahdesta itsenäisestä osasta muodostuva yrityskokonaisuus luo lisäarvoa jonkun ainutkertaisen piirteensä vuoksi. Ainoastaan ydinkomponentit ovat osa varsinaista liikearvoa. (Johnson & Petrone 1998)

Johnsonin ja Petronen (1998) mukaan on olemassa myös neljä lisäkomponenttia. Ensiksi, kauppahintaa voidaan allokoida liikearvoon tiettyjen, tunnistettujen nettovarojen käyvän arvon ylittäessä kirjanpitoarvon. Lähtökohtaisesti tämänkaltainen ylitys kirjataan taseeseen suoraan ko. varallisuuserään, mutta välillä kohdistaminen on niin hankalaa, että kirjaus tehdään liikearvoon. Yrityskaupan yhteydessä liikearvon voi muodostaa myös sellaiset aineettomat hyödykkeet, joita ei tunnisteta. Tässä tapauksessa maksetaan esimerkiksi sellaisista aineettomista oikeuksista, jotka eivät kokonaisuudessaan täytä tietylle tase-erälle kirjanpitolainsäädännössä asetettuja vaatimuksia, jolloin niitä ei saa kirjata. Viimeiset kaksi komponenttia liittyvät ostajan virhearviointiin. Liikearvoa tulee näissä tapauksissa kirjattua tarkoitukseen nähden liikaa tai liian vähän väärinarvostuksen seurauksena. (Johnson & Petrone 1998)

Cathro (1996) jatkaa määrittelyjen kirjoa toteamalla, että vaikka liikearvon synty tulevaisuuden tuotoista maksamisen ohella on ymmärrettävää, jää sen luonne usein selvittämättä. Hän kirjoittaa, että tavallisia liikearvon elementtejä voi olla esimerkiksi neljänlaisia: sijainti-, henkilökohtainen-, nimi- ja monopoliliikearvo. Ensimmäinen viittaa etuun, joka johtuu yrityksen joko asiakkaille tutusta tai yleisesti hyvästä sijainnista. Henkilökohtainen liikearvo perustuu henkilöstön luonteenpiirteisiin, jotka tuovat lisää asiakkaita. Nimi taas viittaa brändiin ja maineeseen. Monopoli voi johtua patentista tai muusta aineettomasta omaisuudesta, mistä yritys saa hyötyä. (Cathro 1996)

Carthron (1996) mukaan näiden elementtien suhdetta liikearvoon tulee pohtia, jotta ymmärrettäisiin, onko liikearvo pohjalla vaikuttavista tekijöistä erillinen varallisuuserä. Sen vuoksi asiaa voidaan lähestyä kahdesta eri näkökulmasta. Ensimmäisen lähestymistavan mukaan liikearvo on ns.

sateenvarjotermi, joka sisältää monia muita varallisuuseriä. Toisessa lähestymistavassa liikearvo oletetaan aiemmin luetelluista elementeistä erilliseksi varallisuuseräksi. Absoluuttista vastausta luonteen suhteen Cathro ei tarjoa, mutta valittu lähestymistapa voi vaikuttaa ratkaisevasti esimerkiksi oikeudellisten tapausten tulkintaan. Kirjoittajan henkilökohtainen mielipide on, että liikearvo todellakin on erillinen varallisuuserä ja keskustelussa pitäisi siten keskittyä siihen, miten se arvostetaan. (Cathro 1996)

IFRS -normiston näkökulmasta liikearvo on on hankinta-ajankohtana luovutettu vastike käypään arvoon arvostettuna vähennettynä hankinta-ajankohtana saatujen yksilöitävissä olevien varojen ja otettujen velkojen käyvällä arvolla (IFRS 3.18). Se koostuu täten tekijöistä, jotka eivät täytä erillisten omaisuuserien kriteerejä ja kuvastaa tulevaisuudessa saatavia synergiaetuja (Halonen 2013, 202). Kaiken kaikkiaan määritelmä ei ole ristiriidassa aiemmin tässä luvussa käsiteltyjen tutkijoiden esitysten kanssa. Kaikissa näkökulmissa hyväksytään kuitenkin lähtökohdaksi se, että syntymekanismi on lähtöisin hankintahinnan ja ostettavan yhtiön arvon erotuksesta ja että liikearvon ydinajatus on tulevaisuuden tuotoista maksaminen.

Yrityskaupassa voidaan luonnollisesti maksaa myös ostettavan yrityksen kirjanpitoarvon tai IFRS-liikearvon tapauksessa yrityksen nettovarojen käyvän arvon alittava summa. Tapaus voi tulla kyseeseen esimerkiksi silloin, kun hankittavan yrityksen kannattavuus on heikko ja tulontuottamiskyky alentunut, jolloin nettovaroista ei makseta edes täyttä hintaa. Tällöin syntyy niin sanottu negatiivinen liikearvo, joka tunnetaan IFRS 3 -standardissa edullisesta kaupasta syntyvänä voittona. Tämän tyyppistä liikearvoa ei kirjata taseeseen, vaan se tuloutetaan välittömästi (Halonen 2013, 206).

Toinen liikearvon erityistapaus on sisäisesti aikaansaatu liikearvo. Tällöin taseen varallisuusarvot ylittävä tulontuottokyky luodaan yrityskaupan sijaan sisäisesti yrityksessä. Tällainen kasvanut tulontuottokyky voi perustua esimerkiksi jonkun kirjaamiskelvottoman aineettoman osaamisen, kuten henkilöstön ammattitaidon kehittymisen, kasvuun. Käytännössä sellaista liikearvoa ei tunnusteta tilinpäätössääntelyssä eikä sitä saa kirjata taseeseen. Erään aineettoman pääoman erien kirjaamiskäytäntöjä vertailevan tutkimuksen mukaan yksikään mukana olleista 23 kansallisesta tai kansainvälisestä tilinpäätöskäytännöstä ei sallinut sisäisesti tuotetun liikearvon kirjaamista (Stolowy & Jeny-Cazavan 2001).

3 LIIKEARVON KIRJANPIDOLLINEN KÄSITTELY

3.1 IFRS 3-standardi

Kuten jo aiemmin totesin, liikearvo syntyy yrityskaupan yhteydessä. Täsmällisemmin määriteltynä liikearvoa syntyy silloin, kun yrityskauppa on IFRS 3-standardin mukainen "liiketoimintojen yhdistäminen". IFRS 3-standardin yleisenä tavoitteena on parantaa hankkijaosapuolen yrityskaupoista antamien tietojen laatua. Tämä toteutuu sääntelemällä yksityiskohtaisesti sitä, miten ja mitä tietoja hankkijaosapuolen tulee hankinnasta esittää (IFRS 3.1 a-c). Standardin lähtökohtana on ostetun yrityksen tai liiketoiminnan arvostaminen konsernitilinpäätökseen siten, että hankitut varat ja velat arvostetaan käyvän arvon määrittämistä käsittelevän IFRS-normiston periaatteiden mukaisesti niiden käypään arvoon (Halonen 2013, 171). Tämä tarkoittaa kirjanpidon osalta sitä, että historialliset tase-arvot nollataan ja yrityskauppaan lähdetään niin sanotusti puhtaalta pöydältä, eli ostokohteelta saadut varat sekä velat kirjataan kauppahetken mukaiseen arvoonsa. Silloin liikearvo, kuten aiemmin on todettu, määräytyy hankinta-ajankohdan vastikkeen ja käypään arvoon arvostettujen varojen ja velkojen erotuksena.

IFRS 3-standardi käsittää yleisen soveltamisalan sekä hankintamenolaskelman laatimisen vaiheet. Näitä ovat 1) hankkijaosapuolen nimeäminen, 2) hankinta-ajankohdan määrittäminen, 3) luovutetun vastikkeen määrittäminen, 4) hankittujen varojen ja velkojen kirjaaminen ja arvostaminen sekä vähemmisisuuden erottaminen ja 5) liikearvon määrittäminen ja kirjaaminen (Halonen 2013, 175). Esittelen nämä kohdat tutkimuksen seuraavissa luvuissa. Lisäksi konsernitilinpäätöksen laadinnassa tarvitaan IFRS 10 "Konsernitilinpäätös" -standardia, jossa kuvaillaan tarkemmin konsernitilinpäätökseen liittyvät kirjanpitokäsittelyä koskevat vaatimukset (IFRS 10.B86-B99) esimerkiksi esitettyjen tietojen osalta sekä soveltamisalan kannalta oleellinen määräysvallan käsite (IFRS 10.10-18). Halonen (2013, 172) toteaa edellämainittujen standardien soveltamisen vaativan konsernitilinpäätöksen laatijalta hyvin kattavaa ja monimutkaista seuranta esimerkiksi käypien arvojen muutoksista. Käyvän arvon määrittämistä ohjaa IFRS 13-standardi. Muita suoraan konsernitilinpäätökseen laatimista sääteleviä IFRS-standardeja ovat IFRS 11, IFRS 12 sekä IFRS 21 (Haaramo et al. 2005, luku 9). Näitä en käsittele erikseen tässä tutkimuksessa.

3.1.1 Soveltamisala ja määräysvallan käsite

IFRS 3-standardia sovelletaan ainoastaan yritysjärjestelyissä, jotka täyttävät kahdenlaiset ehdot (IFRS 3.3). Ensinnäkin kyseessä olevan yrityskaupan tulee antaa hankkijaosapuolelle määräysvallan yhdessä tai useammassa liiketoiminnassa (IFRS 3.B5). Käsite määräysvallasta on tässä yhteydessä

laajempi kuin pelkkä omistusenemmistö. IFRS 10 -standardin 5. kappaleen mukaan "sijoittajalla on määräysvalta kohteessa, kun se olemalla osallisena sijoituskohteessa altistuu sijoituskohteen muuttuvalle tuotolle tai on oikeutettu sen muuttuvaan tuottoon ja se pystyy vaikuttamaan tähän tuottoon käyttämällä sijoituskohdetta koskevaa valtaansa".

Huomionarvoisia kohtia kyseisessä määritelmässä on ensinnäkin "sijoituskohdetta koskeva valta" (IFRS 10.7a), mikä viittaa siihen, että sijoittaja voi ohjailla kohteen merkityksellisiä toimintoja (IFRS 10.10). Tyypillisesti tilanne syntyy silloin, kun emoyhtiö omistaa suoraan tai tytäryritysten kautta välillisesti yli puolet toisen yhteisön osakkeiden tuomasta äänivallasta. Tällainen äänivalta voi perustua myös yhtiön erilaisiin osakesarjoihin perustuviin äänimääriin. Määräysvallan arviointi tehdään IFRS-normistossa ensisijaisesti tosiseikkojen perusteella, jolloin myös alle puolet kaikista äänioikeuksista voi riittää täyttämään määräysvallan kriteerit. Tämänkaltaisen tilanne voi olla esimerkiksi silloin, kun muut osakeomistukset ovat laajalle hajaantuneita ja yksittäisellä sijoittajalla tai järjestäytyneellä ryhmällä on merkittävästi enemmän äänioikeuksia kuin muilla (Halonen 2013, 174).

Toisekseen sijoittajan on "altistuttava sijoituskohteen muuttuvalle tuotolle, tai on oikeutettu sen muuttuvaan tuottoon" (IFRS 10.7b). Käytännössä tällä viitataan oman pääoman tyypilliseen tuottoriskiin. Sijoittaman saama tuotto ei saa olla kiinteä kuten vieraan pääoman sijoituksessa, vaan se voi olla aika ajoin negatiivista, positiivista tai molempia (IFRS 10.15). Kolmantena määräysvallan kriteerinä on kyvykyys käyttää määräysvaltaa ja täten vaikuttamaan saamansa tuoton määrään (IFRS 10.7c). Tämä tarkoittaa, että vallan ja tuoton välillä on oltava jonkunlainen yhteys. Viimeisen kriteerin avulla päätöksenteko-oikeudet omaavat sijoittajat voidaan jakaa päämiehiin ja agentteihin (IFRS 10.18). Jos kyseessä on agentin aseman omaava sijoittaja joka vain toteuttaa sille delegoituja päätöksiä, yhteyden kriteeri ei täyty ja täten kyseessä ei ole määräysvaltaan oikeuttava tilanne.

Soveltamisalan toinen ehto on, että hankitun kokonaisuuden tulee muodostaa liiketoiminta (IFRS 3.3). Liiketoiminnalla viitataan kokonaisuuteen, joka koostuu panoksista ja niiden jatkojalostukseen liittyvistä yrityksen prosesseista. Näiden lopputulemana on tuotos (IFRS 3.B7). Tällä termillä viitataan vuorostaan toiminnan tulokseen, jonka omistajat saavat joko osinkojen, pienempien kustannusten tai muiden taloudellisten hyötyjen muodossa (IFRS 3.B7c). Ratkaisu siitä, onko kyseessä oleva kokonaisuus liiketoiminta vai ei, tehdään standardin B11-kappaleen mukaan sen perusteella, että "pystyykö jokin markkinaosapuoli johtamaan ja hallitsemaan kyseistä toisiinsa liittyvien osien muodostamaa kokonaisuutta liiketoimintana". Näin ollen arvio tehdään kolmannen osapuolen näkökulmasta eikä standardissa anneta merkitystä kokonaisuuden aiemmalle tai tulevalle käyttötarkoitukselle. Jos hankitut varat eivät tällä tavoin arvioiden muodosta liiketoimintaa, kyseessä on pelkästään yksittäisten varojen hankinta eikä standardia sovelleta (IFRS 3.3).

Standardin toisessa kappaleessa mainitaan nimenomaisesti, että sitä ei sovelleta a) yhteisyrityksen muodostamiseen, b) sellaiseen omaisuusryhmään hankintaan, joka ei muodosta liiketoimintaa (kts. edellinen kappale) tai c)

saman määräysvallan alaisten yhteisöjen tai liiketoiminnan yhdistämiseen. Viimeisellä viitataan esimerkiksi sulautumiseen ja muihin sisäisiin yritysjärjestelyihin. Saman kappaleen kohdan 2A mukaan myös tilanne, jossa sijoitusyhteisö hankkii käypään arvoon tulosvaikuttaisesti kirjattavan tytäryrityksen, on rajattu standardin soveltamisalan ulkopuolelle.

3.1.2 Hankkijaosapuoli ja hankinta-ajankohta

Jos yritysosto täyttää IFRS 3:n mukaisen ”liiketoimintojen yhdistämisen” käsitteen, seuraava askel kohti liikearvon kirjaamista on laatia hankintamenolaskelma (Halonen 2013, 175). Tämä juontaa juurensa IFRS 3-standardin neljänteen kappaleeseen, jonka mukaan kaikki liiketoimintojen yhdistämiset tulee käsitellä hankintamenetelmällä yhteisön kirjanpidossa. Kyseinen menetelmä puolestaan edellyttää ensinnäkin jokaisessa liiketoimintojen yhdistämisessä hankkijaosapuolen nimeämistä (IFRS 3.6). Hankkijaosapuolen nimeäminen on lähtökohtaisesti helppoa: kyseessä on se osapuoli, joka saa tutkimukseni edellisessä luvussa tarkoitettun määräysvallan toiseen osapuoleen (IFRS 3.7). On kuitenkin olemassa yritysjärjestelyjä, joiden erityspiirteiden vuoksi tämä lähestymistapa ei onnistu. Halosen (2013, 176) mukaan esimerkiksi silloin, kun oman pääoman ehtoisia osuuksia liikkeeseen laskeva yhteisö on tosiasiallisesti hankinnan kohteena, kyseessä on ns. ”käänteinen hankinta”. Tällöin ns. juridinen hankkijaosapuoli tulee erottaa kirjanpidollisesta hankkijaosapuolesta (IFRS 3.B19). Osapuolten tunnistamisen jälkeen liikearvo kirjataan kirjanpidollisen hankkijaosapuolen taseeseen.

IFRS 3:n liitteenä olevat kappaleet B14-B18 antavat ohjeistusta poikkeustilanteisiin, joissa osapuolten tunnistaminen ei onnistu suoraviivaisesti määräysvallan perusteella. Ensinnäkin hankkijaosapuoleksi tulkitaan yleensä se yhteisö, joka luovuttaa käteisvaroja tai muita varoja tai jolle syntyy velkoja yrityskaupan seurauksena (IFRS 3.B14). Toisekseen, osakevaihtona toteutettavassa liiketoimintojen yhdistämisessä hankinnan tekee yleensä se yhtiö, joka laskee liikkeelle oman pääoman ehtoiset osuudet (IFRS 3.B15). Poikkeuksena tästä on edellä mainittu käänteinen hankinta, jossa arvio tehdään aina tilanteen mukaan. Kolmannessa tilanteessa osapuolet poikkeavat merkittävästi kooltaan, jolloin hankkijaosapuoli on yleensä suurempi yhteisö (IFRS 3.B16). Neljänneksi useamman kuin kahden yhteisön välisessä liiketoimintojen yhdistämisessä hankkijan arvioinnissa tulee suhteellisten kokojen lisäksi kyseeseen se, kuka on tehnyt aloitteen yhdistymisestä (IFRS 3.B17). Viidennessä tilanteessa liiketoimintojen yhdistämistä varten on perustettu uusi yhteisö, joka laskee liikkeeseen oman pääoman ehtoisia osuuksia. Tilanearviossa hankkijaosapuoleksi luetaan tämän uuden yhteisön sijaan yksi perustajayhteisöistä (IFRS 3.B18).

Hankkijaosapuolen lisäksi liiketoiminnan hankinta-ajankohta tulee selvittää. Hankintakohteen varojen ja velkojen arvot määritetään juuri tämän ajankohdan käypien arvojen mukaan, ja lisäksi hankkijaosapuolen konsernitilinpäätöksen yhdistelyvelvollisuus syntyy tällä hetkellä (Halonen 2013, 176). Pääsääntöisesti kyseessä on se päivä, kun hankkijaosapuoli saa

määräysvallan hankinnan kohteessa eli sillä on oikeus määrätä hankinnan kohteena olevan yhteisön toiminnasta (IFRS 3.8). Standardin mukaan kyseessä on jälleen tosiseikkoihin perustuva tulkinta, joka ohittaa esimerkiksi sopimuksen sanamuodoista johdetun päivämäärän.

Hankinta-ajankohtaa määritettäessä tulee ottaa huomioon kaikki asiaan liittyvät seikat ja olosuhteet (IFRS 3.9). Halonen esittää (2013, 176), että määräysvallan siirtymisajankohdan lykkääntymiseen voi liittyä muun muassa kaupan toteutumiseen asetettuja ehdottomia oikeudellisia edellytyksiä. Kauppa voi vaatia esimerkiksi kilpailuviranomaisen luvan, jolloin määräysvallan katsotaan siirtyvän vasta luvan myöntämisen jälkeen. Tämän lisäksi tulkinnallisia erityispiirteitä voi hänen mukaansa olla tapauksissa, joissa oikeudet, velvollisuudet ja riskit eivät ole täysin siirtyneet sopimusosapuolille. Tällöin esimerkiksi myyjä on säilyttänyt kaupan peruutus-oikeuden kunnes myyntihinta on maksettu täysimääräisesti ajallaan (Halonen 2013, 176). Tässä tilanteessa määräysvalta siirtyy tosiasiallisesti vasta kun kauppahinta on kokonaan suoritettu.

3.1.3 Luovutetun vastikkeen määrittäminen

Kun hankkijaosapuoli sekä hankinta-ajankohta ovat tiedossa, tulee seuraavaksi määrittää luovutettu vastike. IFRS-normisto käsittää termin tässä kontekstissa laajemmaksi kuin pelkkä kauppakirjaan merkitty kauppahinta (Halonen 2013, 177). IFRS 3 -standardin 37. kappaleen mukaan kauppahinnan osia ovat "hankkijaosapuolen luovuttamien varojen, hankkijaosapuolelle hankinnan kohteen aiempia omistajia kohtaan syntyneiden velkojen sekä hankkijaosapuolen liikkeeseen laskemien oman pääoman ehtoisten osuuksia hankinta-ajankohdan käyvät arvot" yhteenlaskettuina. Nämä varat voivat olla esimerkiksi käteisvarojen, liiketoiminnan tai tytäryrityksen, kanta- tai etuosakkeiden, optioiden tai ehdollisen vastikkeen muodossa (IFRS 3.37).

Mikäli vastikkeena luovutetaan sellaisia varoja tai velkoja, joiden kirjanpitoarvo poikkeaa hankintahetkellä käyvästä arvosta, tulee hankkijaosapuolen tehdä kirjaus käypään arvoon ja tulouttaa erotus joko voittona tai tappiona (IFRS 3.38). Tukea käyvän arvon määrittämiseen tarjoaa IFRS 13-standardi. Tiivistettynä standardi määrittelee, että rahoitusvaroihin kuuluvan omaisuuserän tai velan arvo on se hinta, jonka riippumaton osapuoli tavanomaisesti siitä maksaisi tehokkailla markkinoilla. Rahoitusvaroihin kuulumattoman omaisuuserän arvo johdetaan puolestaan sen kyvystä kerryttää taloudellista hyötyä sen ollessa parhaiten tuottavassa käytössä (IFRS 13.27). Esittelen käyvän arvon käytön periaatteet tarkemmin myöhemmin tässä tutkimuksessa.

Merkittävä osa hankintaan liittyvistä menoista eivät kuulu aktivoitavaan vastikkeeseen. Hankkijaosapuolen kaupan toteutumisen vuoksi omaksi hyödykseen suorittamat liiketoimet -kuten esimerkiksi due diligence -tarkastukset ostokohteen arvonmäärittämistä varten - katsotaan yleensä varsinaisesta yrityskaupasta erilliseksi liiketoimiksi (IFRS 3.52). Tällaisten

liiketoimien erillisyyden arviointiin on soveltamisohjeita IFRS 3-standardin liitteenä olevissa kohdissa B50-B62.

Jos kaupan osapuolten välillä on esimerkiksi ollut liiketoimia aiempina vuosina, niin osa vastikkeesta allokoidaan hankintamenon lisäksi korvaukseen aiemmasta liikesuhteesta (Halonen 2013, 177). Myös silloin, kun osakkeita ostetaan suoraan ostokohteen entisiltä omistajilta, tulee arvioida, ovatko näille suoritettut maksut osa vastiketta vai erillisiä liiketoimia (IFRS 3.B54). Hankkijaosapuolelle aiheutuneet liiketoimintojen yhdistämisestä johtuvat menot eivät ole aktivointikelpoisia (IFRS 3.53). Tällaisia suoraan kuluksi kirjattavia menoja ovat esimerkiksi lakimiesten, neuvonantajien ja muiden konsulttien palkkiot. Halosen (2013, 178) mukaan hankinnan kustannusten dokumentointiin on näistä syistä syytä kiinnittää erityistä huomioita.

Halonen (2013, 179-180) esittää, että oma erityistapauksensa vastikkeen määrittämisessä on niin sanottu ehdollinen vastike, jossa osapuolet sitovat osan kauppahintaa ostokohteen tulevan tuloskehityksen tai tiettyjen varojen käypien arvon kasvuun. Tämänkaltainen ehdollinen vastike on aina osa hankintamenoa. Kirjaus tehdään taseeseen joko rahoitusvelkoihin tai omaan pääomaan, ja kyseinen periaate määräytyy sovitun suoritustavan mukaan. Hänen mukaansa rahavaroina suoritettava sekä kiinteänä rahamääränä määritelty, hankkivan yhteisön osakkeina maksettava lisäkauppahinta kirjataan ensiksi mainitulla tavalla. Omaksi pääomaksi suoritukset luokitellaan puolestaan silloin, kun osakkeina maksettava summa on määritelty kiinteänä kappalemääränä. Rahoitusvelat arvostetaan säännöllisesti tilikausittain uudestaan käypään arvoonsa, oman pääoman kirjaus ei. (Halonen 2013, 179-180)

3.1.4 Varojen ja velkojen kirjaaminen sekä arvostaminen

Hankintalaskelman seuraava vaihe on hyvin tärkeä. Silloin hankkija-osapuoli kirjaa hankinta-ajankohtana (kts. luku 3.1.2) hankitut yksilöitävissä olevat varat ja velat sekä vähemmistöosuuden erilleen liikearvosta (IFRS 3.10). Tässä vaiheessa tulee siten samalla selväksi se, miten suuri osuus vastikkeesta jää kirjattavaksi liikearvoon. Samaan aikaan liikearvon käsitteen monimuotoisuus (kts. luku 2.1) hahmottuu: koska yksilöitävissä oleva osuus vastikkeesta allokoidaan nyt omiksi, kirjaamiskelpoisiksi erikseen, itse liikearvon sisältö jää epäselväksi. Täten vain näkymättömät, yksilöimättömät asiat kuten varojen jatkuvuuden ja yhdistymisen synergiaedut (Johnson & Petrone 1998) muodostavat liikearvon.

Yksilöitävissä olevien varojen ja velkojen tulee täyttää IFRS-tilinpäätösnormiston yleiset kirjaamiskriteerit hankinta-ajankohtana (Halonen 2013, 181). Tämä tarkoittaa etenkin sitä, että erän arvo on luotettavasti määritettävissä ja lisäksi sen tulee "todennäköisesti tuottaa hankkijaosapuolelle taloudellista hyötyä" (Haaramo et al. 2005, luku 7). Arvio voidaan tässä tapauksessa tehdä joko yrityksen tai kolmannen osapuolen näkökulmasta. Tämän lisäksi kirjaamisen kohteena olevan varan tai velan tulee täyttää IASB:n julkaisussa nimeltä "Taloudellisen raportoinnin käsitteellinen viitekehys" mainitut yleiset määritelmät. Kirjaamiskelpoisuuden edellytyksenä on yhtä

lailla se, että ne ovat olleet osa hankintakohteen kokonaisuutta hankinta-ajankohtana (IFRS 3.12).

Kirjaamisedellytysten soveltamisen vuoksi hankkijaosapuolen tulee välillä kirjata taseeseen myös sellaisia varoja ja velkoja, joiden vaatimat panokset ostettava yritys on merkinnyt aikanaan tuloslaskelmaan kuluiksi. Esimerkkinä tästä IFRS 3.13 mainitsee joitakin yksilöitävissä olevia sisäisesti aikaansaatuja aineettomia hyödykkeitä, kuten brändin, asiakassuhteen ja patentin. Halonen (2013, 181) sitä vastoin mainitsee, että yrityskaupan yhteydessä esimerkiksi hankinnan kohteen yleisesti tunnettu tuotemerkki voi tulla hankkijaosapuolen taseeseen aktivoitavaksi aineettomana oikeutena.

Hankkijaosapuoli luokittelee hankitut varat pääsääntöisesti oman tilinpäätöksensä laadintaperiaatteiden mukaan. Poikkeuksena tästä on vuokrasopimukset (IFRS 3.17a) sekä vakuutus sopimukset (IFRS 3.18a). Mikäli yrityskauppa ei muuta kyseisten sopimusten alkuperäisiä ehtoja, voidaan näiden kirjaamisessa voidaan noudattaa alkuperäistä luokittelua (Halonen 2013, 181).

Varojen ja velkojen arvostaminen tehdään jo edellisessä luvussa mainitsemani käyvän arvon mukaan. IFRS 3 viittaa käyvällä arvolla IFRS 13 "Käyvän arvon määrittäminen" -standardiin, joka puolestaan määrittää käytännöt yksityiskohtaisesti. Kyseinen standardi tuli voimaan 1.1.2013 ja sen tavoitteena on koota yhteen kaikki käyvän arvon määrittämistä koskeva sääntely, joka on aiemmin hajaantunut ympäri normistoa (Haaramo et al. 2005, luku 13). Käypä arvo on standardin mukaan lähtökohtaisesti aina markkinaperusteinen hinta. Tämä viittaa sellaiseen vastikkeeseen, jonka yritys saisi omaisuuserän myynnistä tai velan siirtämisestä tavanomaisilla markkinoilla arvostuspäivänä (IFRS 13.24).

Haaramo et al. (2005, luku 8) kertovat, että IFRS 13-standardi jakaa käyvän arvon hierarkian kolmeen eri tasoon syöttötietojen laadun perusteella. Ensimmäinen syöttötaso koskee varoja ja velkoja, jotka saadaan suoraan toimivilta markkinoilta. Tällaisia ovat esimerkiksi rahoitusvaroihin kuuluvat julkisesti noteeratut arvopaperit. Toinen syöttötaso koskee suoraan tai epäsuoraan havainnoitavissa olevia hintoja. Esimerkki tästä on implisiittisesti hinnoiteltu optio. Kolmannen tason syöttötiedot ovat tietoja, joissa varsinaisesti havainnoitavaa markkinaa ei ole olemassa. Tällainen tilanne tulee vastaan esimerkiksi silloin, kun kyseisellä omaisuuserällä ei käydä paljoa kauppaa eikä sille ole olemassa markkinoita. Kaikissa tapauksessa tavoitteena on kuitenkin löytää mahdollisimman realistinen markkinaperusteinen arvo. Se pyritään määrittämään erilaisilla arvonnäytösmenetelmillä. (Haaramo et al. 2005, luku 8)

Arvonnäytösmenetelmät, jotka tulee erottaa syöttötietojen laadusta, voidaan puolestaan jakaa kolmeen luokkaan: markkinaperusteiseen, tuottooperusteiseen sekä kustannusperusteiseen (Halonen 2013, 183). Hankitun omaisuuden arvostamisessa tulisi aina pyrkiä ensiksi mainittuun, mutta syöttötietojen laadun heikentyessä se ei ole aina mahdollista. Esimerkiksi jotkut aineettomat oikeudet eivät hinnoitu markkinoilla tehokkaasti. Tällöin voidaan joutua arvioimaan omaisuuserän tulontuottamiskykyä hankkijaosapuolelle

muun muassa nykyarvomallilla. Joissakin tapauksissa joudutaan turvautumaan pelkästään kustannusperusteiseen arvostukseen eli hankintamenuon. Kyseessä on aina tapauskohtainen arvio. Kaikkia hankittuja omaisuuseriä ei arvosteta käyvän arvon periaatteella, vaan poikkeuksia on esimerkiksi työsuhde-etuuksien ja osakeperusteisten palkitsemisjärjestelyjen osalta (IFRS 3.24-31).

Halonen (2013, 181-182) esittää, että kauppakirjojen monimuotoisuuden vuoksi ostettujen varojen kirjaamisprosessi ei ole täysin suoraviivaista. Koko hankittu omaisuus voi olla esimerkiksi merkitty yhtenä eränä kauppakirjaan ilman sen tarkempia erittelyjä. Tämän lisäksi sen arvostus voi perustua pelkästään verotusarvoihin tai muihin sisäisiin menetelmiin IFRS:n vaatimien käypien arvojen sijaan. Sen vuoksi kauppakirjan hyödyntäminen hankintamenolaskelmassa on rajallista ja vaatii aina tapauskohtaista harkintaa. Arvostuksessa käytetään näistä syistä hänen mukaansa usein ulkopuolista arvioijaa. Käytännön yrityskaupassa ostokohteen sopimuskannan läpikäynti on oleellisen tärkeää, sillä niiden ehdot voivat vaikuttaa kirjaamis- tai arvostusperiaatteisiin. (Halonen 2013, 181-182)

Vähemmistöosuus, eli määräysvallattomien omistajien osuus tytäryhtiön omasta pääomasta, varoista ja veroista, tulee erottaa hankitusta omaisuudesta. Tämä osuus ei ole hankinnan kohteena eikä sitä ole siten syytä katsoa osaksi yrityskauppaa. Käytännössä osuus otetaan laskelmassa huomioon siinä vaiheessa, kun hankintamenuosta vähennetään hankinnan kohteena olevan yrityksen nettovarallisuus liikearvon määrittämiseksi. Vähemmistöosuuden arvo voidaan määrittää IFRS-normiston mukaan joko käypään arvoon tai vähemmistön suhteelliseen osuuteen yksilöitävissä olevasta kokonaisnettovarallisuudesta (IFRS 3.19).

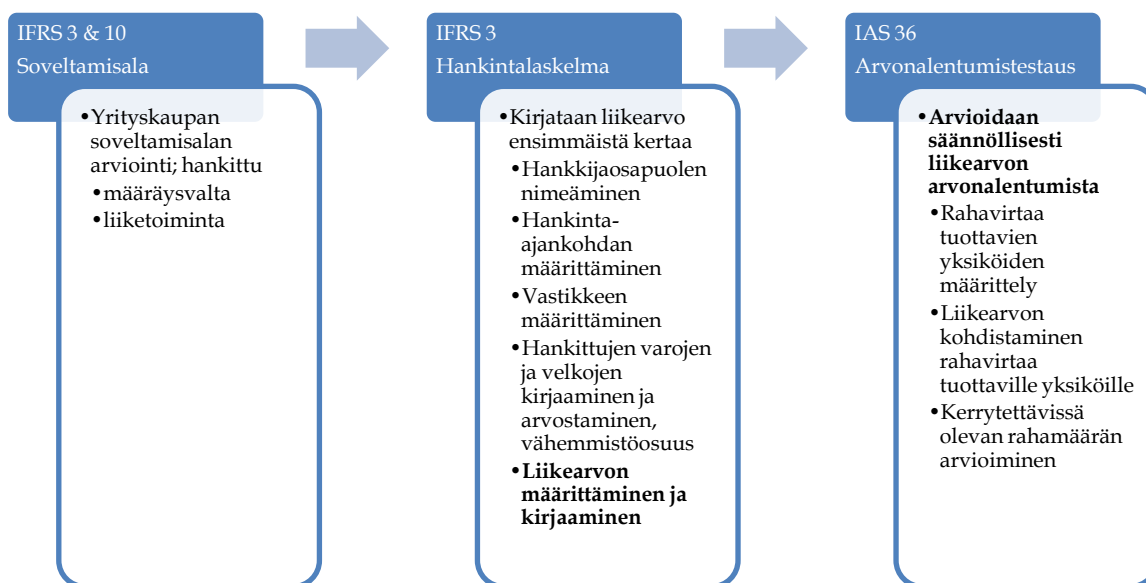
3.1.5 Liikearvon määrittäminen ja kirjaaminen

Hankintalaskelman viimeisessä vaiheessa hankkijaosapuoli kirjaa liikearvon. Se määräytyy IFRS 3.32:n mukaan seuraavalla tavalla: Ensin lasketaan yhteen 1) luovutettu vastike käypään arvoon arvostettuna, 2) määräysvallattomien omistajien osuus hankinnan kohteesta ja 3) vaiheittaisen hankinnan oman pääoman ehtoisen osuuden käypä arvo (IFRS 3.32a). Näistä ensiksi mainittuja on käsitelty tutkimuksen luvuissa 3.1.3 ja 3.1.4. Siitä vähennetään hankittujen yksilöitävissä olevien varojen ja vastattavaksi olevien velkojen hankinta-ajankohdan käypä arvo (IFRS 3.32b; kts. edellinen luku). Tämä erotus muodostaa liikearvon. Kuten jo aiemmin todettu, se muodostuu sellaisista asioista, jotka eivät täytä varojen ja velkojen määritelmiä ja ovat siten kirjauskelvottomia muualle.

Mikäli yksilöitävissä olevien varojen ja vastattavaksi otettujen velkojen käypä arvo puolestaan ylittää kohdissa 1, 2 ja 3 mainitun summan, kyseessä on edullinen kauppa (IFRS 3.34). Hankkijaosapuoli tulouttaa tällaisen negatiivisen liikearvon välittömästi taseeseen kirjaamisen sijaan. Hankkijaosapuolen on kuitenkin ennen tulouttamista varmistuttava siitä, että hankintalaskelma sekä siihen liittyvät menettelytavat ovat oikein (IFRS 3.36).

3.2 IAS 36-standardi

Aiemmissä luvuissa käsiteltiin vaiheita, joiden jälkeen hankkijaosapuoli kirjaa liikearvon taseeseen ensimmäistä kertaa. Tätä seuraavina tilikausina liikearvolle tehdään säännöllinen IAS 36-standardin mukainen arvonalentumistestaus. Kuva 1 havainnollistaa IFRS-liikearvon kirjanpitoa prosessia. Lihavoitu kohta havainnollistaa tutkimuksen etenemistä tähän mennessä.

Kuva 1: IFRS-liikearvon kirjanpidollinen käsittelyprosessi

Tämä luku käsittelee IAS 36 "Omaisuserien arvon alentuminen" -standardia. Kyseisen tilinpäätösstandardin tavoitteena on määrittää, miten yritys varmistuu sen omaisuserien todenmukaisesta arvostuksesta (IAS 36.1). Sitä sovelletaan kaikkiin sellaisiin omaisuseriin, joiden arvostamista ja kirjaamisesta ei säädetä nimenomaisesti niiden omista IFRS-standardeissa (IAS 36.3). Esimerkiksi vaihto-omaisuus (IAS 36.2a), laskennalliset verosaamiset (IAS 36.2c) ja käypään arvoon arvostettavat kiinteistöt (IAS 36.2f) ovat siten soveltamisalan ulkopuolella, mutta mikä tutkimuksen kannalta tärkeintä, liikearvoon sitä sovelletaan.

Standardin kuvailemassa arvonalentumistestauksessa omaisuserän kerrytettävissä olevaa rahamäärää tarkkaillaan säännöllisesti, ja jos havaitaan, että tämä rahamäärä alittaa nykyisen kirjanpitoarvon, erästä kirjataan arvonalentumistappio (IAS 36.1). Menettelyllä pyritään antamaan mahdollisimman luotettava ja oikea kuvan yrityksen taseesta (Haaramo et al. 2005, luku 7).

Arvonalentumistestaus tehdään liikearvon kaltaiselle erälle vähintään vuosittain (IAS 36.15). Yritys tekee sekä arvonalentumisen viitteiden seuraamisen että itse testaamisen sisäisesti. Tämän menettelyn asiallisuuteen

ottavat sitten tarvittaessa kantaa tilintarkastaja sekä omalta osaltaan myös julkista valtaa edustava Finanssivalvonta. Testausprosessin vaiheita ovat rahavirtaa tuottavien yksiköiden määrittely, liikearvon kohdistaminen rahavirtaa tuottaville yksiköille sekä kerrytettävissä olevan rahamäärän arvioiminen (Halonen 2013, 215-241). Esittelen seuraavaksi nämä kohdat.

3.2.1 Rahavirtaa tuottavien yksiköiden määrittely

Aluksi rahavirtaa tuottavat yksiköt, joita hyödynnetään arvonalentumistestausprosessin myöhemmissä vaiheissa, tulee tunnistaa ja määrittellä. IAS 36 kappaleen 6 mukaan rahavirtaa tuottavalla yksiköllä viitataan "pienimpään yksilöitävissä olevaan omaisuuseräryhmään, jonka kerryttämät rahavirrat ovat pitkälti riippumattomia muiden omaisuuserien tai omaisuuseräryhmien kerryttämistä rahavirroista". Lähtökohta on siten yksittäisen omaisuuserän käyttö rahavirtayksikkönä, jolle arvo määritetään eri menetelmin. Tämänkaltainen helposti tunnistettava yksittäinen omaisuuserä voisi olla esimerkiksi yksittäinen kiinteistö kiinteistösijoitustoiminnassa (Halonen 2013, 219).

Välillä yksittäiselle omaisuuserälle ei voida määrittää kerrytettävissä olevaa rahavirtaa. Tällöin se sisällytetään isompaan kokonaisuuteen (omaisuuseräryhmään) ja rahavirta lasketaan sen sijaan tälle laskentakohteelle. Tällainen tilanne voi tulla kyseeseen esimerkiksi silloin, kun omaisuuserän käyttöarvo ei ole lähelläkään sen käypää arvoa (IAS 36.67a) tai sen kerryttämät rahavirrat ovat voimakkaasti riippuvaisia toisten omaisuuserien kerryttämistä vastaavista (IAS 36.67b). Liikearvo ei tuota yksinään mitään, joten se kuuluu viimeiseksi mainittuun ryhmään. Sen rahavirran määrittely tehdään aina niiden yksiköiden kautta, joihin se on kohdistettu (IAS 36.81). Liikearvoa sisältävä rahavirtayksikkö voi olla korkeintaan niin laaja kuin on yhteisön IFRS 8-standardin mukainen toimintasegmentti (IAS 36.80b). Yleensä tämä onkin nimenomaan se taso, jolla yritykset suorittavat testauksen (Haastattelu 1).

Halonen (2013, 217- 218) kertoo, että rahavirtaa tuottavien yksiköiden määrittely riippuu aina yhteisökohtaisista tekijöistä. Hänen mukaansa liikkeelle lähdetään aina tasosta, jolla yritysjohto itse seuraa yhteisön toimintoja. Näin ollen luokittelu tapahtuu tyypillisesti tuotelinjan tai maantieteellisen sijainnin perusteella. Määrittelyyn sisältyvä subjektiivisuus voi johtaa siihen, että yksi yhteisö pitää rahavirtaa tuottavana yksikkönä tuotantolinjaa, kun samaan aikaan toinen käyttää laskentakohteena koko tehdasta tai jopa kaikkia Euroopan tehtaita. Asiaa katsotaan siten konsernin päätöksenteon näkökulmasta. Erityisesti moniulotteisissa matriisiorganisaatioissa määrittely voi olla hankalaa päätöksenteon päällekkäisyyden vuoksi. Silloin rahavirtaa tuottava yksikkö voi olla mahdollista tunnistaa vasta liiketoiminta-alueen laajuisella tasolla. (Halonen 2013, 217-218)

Omaisuuserä tai omaisuuseräryhmä luokitellaan rahavirtaa tuottavaksi yksiköksi, jos sen tuotokselle on olemassa toimivat markkinat (IAS 36.70). Tämän määritelmän mukaan tuotoksen luonne on tärkeämpi kuin loppukäyttäjät. Siten yksikkö, joka tuottaa sellaisia tavaroita ja palveluja, joilla

on toimivat markkinat, voidaan määritellä rahavirtaa tuottavaksi yksiköksi siinäkin tapauksessa, että nämä hyödykkeet tuotettaisiin pelkästään yhteisön sisäiseen käyttöön (IAS 36.71). Rahavirtalaskenta tapahtuu näissäkin tapauksissa riippumattoman markkinahinnan mukaan (IAS 36.70).

Kuten tilinpäätösraportoinnissa aina, myös rahavirtayksiköiden määrittely on lähtökohtaisesti tapahduttava johdonmukaisella tavalla kaudesta toiseen (IAS 36.72). Tämä tarkoittaa sitä, että käytettävä raportointiyksikkö lyödään lukkoon ensimmäisen kirjauksen yhteydessä. Välillä uudelleenmäärittely on kuitenkin tarpeen esimerkiksi organisaatiomuutoksen seurauksena. Näitä tilanteita varten standardi sallii muutokset "perustelluista syistä". Tilinpäätösinformaation käyttäjien suojaamiseksi yhteisön on tällöin esitettävä täydelliset rahavirtaa tuottavan yksikön tiedot tilinpäätöksessään (IAS 36.73).

3.2.2 Liikearvon kohdistaminen rahavirtaa tuottaville yksiköille

Liikearvo kohdistetaan arvonalentumistestausta varten aiemmin määritellyille yksiköille. Kohdistaminen on tarpeellista, sillä kuten edellisessä luvussa mainitsin, yksinään liikearvolle ei ole mahdollista määrittää kerrytettävissä olevaa rahavirtaa eikä sen arvoa voida siten itsenäisesti testata. Sen sijaan liikearvo ikään kuin pilkotaan osiin ja se sisällytetään yhteen tai useampaan sellaiseen yrityskaupassa hankittuun omaisuuserään tai omaisuuseräryhmään, joiden voidaan ajatella saavan synergiaetuja liiketoimintojen yhdistymisen seurauksena (IAS 36.80). Kohdistaminen voidaan tehdä myös yksiköille, joille ei allokoida mitään muita hankinnan kohteen varoja tai velkoja (IAS 36.80). Esimerkki tästä voisi olla hankkijayrityksen tehdas, jonne ei varsinaisesti siirretä yhtään ostettua omaisuuserää, mutta se hyötyy muilla tavoin yrityskaupasta.

IAS 36 asettaa liikearvon kohdistamista varten ala- ja ylärajat (Halonen 2013, 240). Lähtökohtaisesti liikearvo kohdistetaan alimmalle sellaiselle tasolle, jota yritysjohto seuraa sisäisessä raportoinnissaan (IAS 36.80a). Täten esimerkiksi Halosen (2013, 240) mukaan yritys, joka on kohdistanut liikearvot tuotantolinjoille sisäisessä raportoinnissaan, käsittelee ne arvonalentumistestauksessa lähtökohtaisesti myös tuotantolinjatasolla. Käytännön tulisi IAS 36:n 82. kappaleen mukaan johtaa luontevaan lopputulokseen, jossa yritys ei tarvitse uusia raportointijärjestelmiä testausta varten. Yksikkö, jolle kohdistetaan liikearvoa, ei kuitenkaan saa olla laajempi kuin yrityksen tilinpäätöksessä käyttämä IFRS 8-standardin mukainen toimintasegmentti (IAS 36.80b).

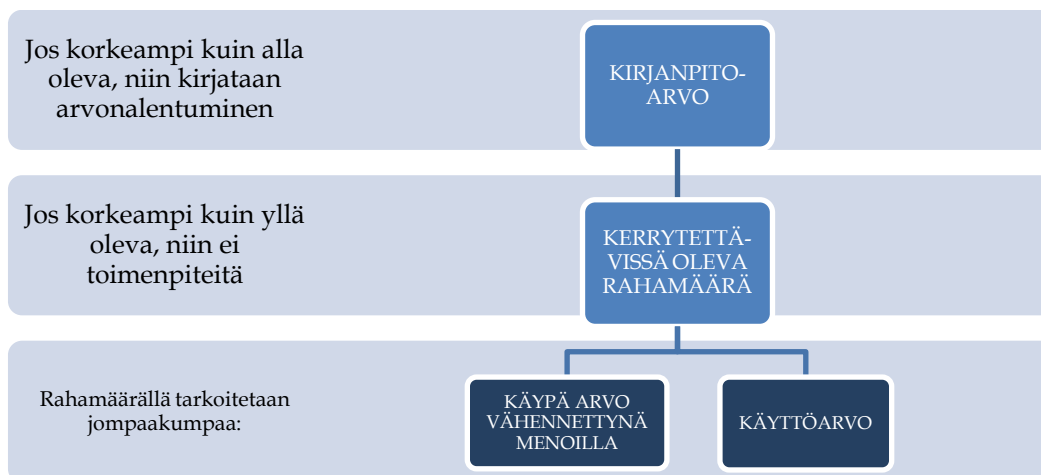
Kohdistettu liikearvo tulee ottaa huomioon yksikköjen uudelleenorganisoinnin tai myynnin yhteydessä. Kun rahavirtaa tuottavat yksiköt muuttuvat uudelleenjärjestelyn seurauksena, kokonaisliikearvo allokoidaan uudestaan tilanteen mukaan parhaalla mahdollisella tavalla (Halonen 2013, 241). Liikearvoa sisältävän yksikön myynnin yhteydessä liikearvo puolestaan jaetaan luovutettuun ja jäljelle jääneeseen. Kyseinen jako tapahtuu pääsääntöisesti kerrytettävissä olevien rahavirtojen suhteessa (IAS

36.86b). Jäljelle jäänyt osuus pysyy, kun myyty vuorostaan otetaan huomioon yksikön kirjanpitoarvossa luovutusvoittolaskelman yhteydessä (IAS 36.86a).

Halosen (2013, 241) mukaan liikearvon kohdistaminen tulee lähtökohtaisesti tehdä valmiiksi sen tilikauden aikana, kun kaupan kohde on hankittu. Ehdoton takaraja on hänen mukaansa tästä seuraavan tilikauden loppuun mennessä. Jos osa yrityskaupassa syntyneestä liikearvosta on kohdistamatta vielä tilikauden lopussa, niin tämä sekä myöhästymisen syyt tulee kertoa tilinpäätöksen liitetiedoissa. (Halonen 2013, 241)

3.2.3 Kerrytettävissä olevan rahamäärän arvioiminen

Testausprosessin varsinaisessa osassa omaisuuserän tai testattavan yksikön (ja samaan aikaan siihen sisältyvän liikearvon) kerrytettävissä oleva rahamäärä arvioidaan. Jos tämä rahamäärä on alhaisempi kuin omaisuuserän kirjanpitoarvo, sen kirjanpitoarvo lasketaan tähän määrään ja samanaikaisesti arvonalentumistappio kirjataan (IAS 36.59). Jos asia puolestaan on päinvastoin, ei toimenpiteitä tule tehdä. Kuva 2 havainnollistaa vertailutilannetta. IFRS:n mukaan yksikön kerrytettävissä oleva rahamäärä on joko sen käypä arvo vähennettynä luovutuksesta johtuvilla menoilla tai sen käyttöarvo, kumpi vain on suurempi. Käytännössä yrityksen ei yleensä tarvitse selvittää molempia arvoja, vaan toisen arvioiminen riittää (Halonen 2013, 227). Esittelen tässä luvussa ensin kirjanpitoarvon ja sitten molemmat rahamäärän arvioinnin menetelmät.

Kuva 2: Arvonalentumistestauksessa verrattavat komponentit

Kirjanpitoarvo

Halosen et al. (2013, 239) mukaan yksikön kirjanpitoarvoon luetaan kaikkien niiden omaisuuserien kirjanpitoarvot, jotka yhdessä tuottavat muista yksiköistä riippumattonta rahavirtaa (kts. 3.2.1: Rahavirtaa tuottavien yksiköiden määrittely). Lisäksi siihen voidaan lukea omaisuuseriä, jotka kuuluvat juridisesti toiseen kokonaisuuteen, mutta tosiasiallisesti vaikuttavat testattavan yksikön rahavirtojen kertymiseen. Yksikköön sisältyvien omaisuuserien tulee

IAS 36-standardin 76. kappaleen a-kohdan mukaan olla kohdistettavissa ”järkevällä ja johdonmukaisella perusteella”. Kun kohdentaminen tehdään huolellisesti, päädytään tilanteeseen, jossa kaikki relevantit tase-erät tulevat otettua huomioon ja kirjanpitoarvo vastaa yksikön todellista luonnetta. Huomionarvoista standardissa on toisaalta se, että rahavirtaa tuottavan yksikön kirjanpitoarvo määritetään samalla perusteella kuin rahavirtaa tuottavan yksikön kerrytettävissä oleva rahamäärä (IAS 36.75). Tämä tarkoittaa sitä, että yksikön kirjanpitoarvoon sisällytettyjen omaisuuserien tulee olla kohdistettu samalla tavalla kuin sen käyttöarvoa määritettäessä.

Kirjanpitoarvo ei lähtökohtaisesti sisällä mitään taseeseen merkittyjä velkoja (IAS 36.76a). Tästä voidaan kuitenkin poiketa silloin, kun velan huomiointi on välttämätöntä kerrytettävissä olevaa rahamäärää määritettäessä. IAS 36.78 mukaan niin voi olla esimerkiksi silloin, kun rahavirtaa tuottavan yksikön luovuttaminen edellyttää ostajalta velan ottamista vastatakseen. Käypä arvo on saman kappaleen mukaan tällaisessa tapauksessa se hinta, joka saataisiin, kun yksikön varat myydään yhdessä velan kanssa. Velat vaikuttavat tällöin omalta osaltaan suoraan yksikön kerrytettävissä oleviin rahavirtoihin, minkä sen vuoksi ne huomioidaan myös kirjanpitoarvossa.

Käypä arvo vähennettynä luovutuksesta aiheutuville menoilla

Arvon alentumistestauksessa edellä esiteltyä kirjanpitoarvoa verrataan kerrytettävissä olevaan rahamäärään. Ensimmäinen tapa määrittää tämän rahamäärän suuruus on käypä arvo vähennettynä luovutuksesta aiheutuville menoilla (IAS 36.18). Käyvän arvon määrittämistä on käsitelty aiemmin tutkimuksen luvussa 3.1.4, ja myös tässä yhteydessä käsitteellä viitataan käyvän arvon määrittämistä käsittelevään IFRS 13-standardiin. Lähtökohtaisesti termi tarkoittaa sellaista hintaa, johon riippumattomat osapuolet päätyisivät omaisuuserää koskevassa kauppasopimuksessaan: täten kyseessä on todellinen markkinoilla noteerattu tai implisiittisesti pääteltävä jälleenmyyntihinta. Käypä arvo ei tosin viittaa pakkorealisoititilanteessa omaisuuserästä saatavaan myyntihintaan, sillä tällainen arvo on yleensä alhaisempi kuin todellinen jälleenmyyntihinta (Halonen 2013, 225).

IA-standardin 36 kappaleen 20 mukaan käypä arvo voidaan määrittää silloinkin, kun täysin samanlaisen omaisuuserän hintaa ei ole noteerattu toimivilla markkinoilla. Tällaisessa tilanteessa yhteisön tulee arvioida käypä arvo ”parhaan käytettävissä olevan tiedon perusteella” (Halonen 2013, 225). Halosen (2013, 225) mukaan yritys voi silloin käyttää erilaisia tuottoerusteisia arvonmäärittämissä, kuten arvostuskertoimia tai nettonykyarvomallia. IFRS-normisto suosittelee, että yritys soveltaa tässä tapauksessa käyttöarvoa omaisuuserän rahavirtojen määrittämiseen (IAS 36.20).

Lopullista arvonmäärittäystä varten käyvästä arvosta tulee vähentää luovutuksesta johtuvat menot. Tällaisia menoja ovat myynnistä välittömästi aiheutuvat menot kuten esimerkiksi varainsiirtoverot, myyntipalkkiot, kunnostamis- ja kuljetuskustannukset (Halonen 2013, 225). Välittömiin lisämenoihin ei kuitenkaan lueta irtisanomisen yhteydessä suoritettavia

etuuksia tai menoja, jotka liittyvät liiketoiminnan supistamiseen tai uudelleenjärjestelyyn omaisuuserän myynnin jälkeen (IAS 36.28). Jos omaisuuserän luovutuksen edellytyksenä on, että ostaja ottaa vastattavakseen velan, myös sen kirjanpitoarvo tulisi vertailukelpoisuuden nimissä vähentää jälleenmyyntihinnasta (IAS 36.29;36.78).

Käyttöarvo

Toinen - ja huomattavasti yleisempi, lähes aina käytetty (Haastattelu 1; Haastattelu 2) - tapa määrittää omaisuuserän tai testattavan yksikön kerryttämä rahamäärä on käyttöarvo. Tällä kertaa tarkastelun kohteena on jälleenmyyntihinnan sijaan testauskohteen - eli esimerkiksi liikearvon - tulontuottamiskyky yritykselle. IFRS-normistossa käyttöarvon käsitteellä viitataan omaisuuserän käytöstä ja jälleenmyynnistä saataviin ennakoituihin nettorahavirtoihin (IAS 36.39a-c). Näiden rahavirtojen nykyarvo muodostaa käyttöarvon. Käyttöarvoa määritettäessä tulee IAS 36.30 mukaan ottaa huomioon seuraavat osatekijät:

- a) "arvio vastaisista rahavirroista, jotka yhteisö odottaa saavansa omaisuuserästä;
- b) odotukset näiden vastaisten rahavirtojen määrän tai ajoittumisen mahdollisista muutoksista;
- c) rahan aika-arvo, jota edustaa tarkasteluhetken riskitön markkina-korko;
- d) hinta omaisuuserään luonnostaan liittyvän epävarmuuden kantamisesta; sekä
- e) muut tekijät, esimerkiksi vaikea rahaksi muutettavuus, jotka markkinaosapuolet ottaisivat huomioon hinnoittellessaan vastaisia rahavirtoja, jotka yhteisö odottaa saavansa omaisuuserästä."

Käyttöarvon määrittämisen prosessi käytännössä kaksivaiheinen: ensin laaditaan rahavirtaennusteet, jonka jälkeen rahavirrat diskontataan nykyhetkeen (IAS 36.31a-b). Toista osaa varten yrityksen tulee määrittää asianmukainen diskonttauskorko. Osatekijöihin b, d ja e kuuluva epävarmuus voidaan täten huomioida joko rahavirtaennusteissa tai korkotekijässä (IAS 36.32).

Rahavirtaennusteiden laadinta on Halosen (2013, 226) mukaan IAS 36-standardin käytännön soveltamisen kannalta haastavin vaihe. Se sisältää paljon johdon harkinnanvaraisuutta ja arvioita. Tämän vuoksi erityisesti nyt johdon ammattitaito vaikuttaa taloudellisen raportoinnin luotettavuuteen. Asia tuli esille myös tilintarkastajien mielipiteissä (Haastattelu 1; kts. empiirinen osio). Johdon tulisikin kiinnittää erityistä tarkkuutta arvioiden ja päätösten perustelujen dokumentointiin, jotta niiden järkevyydestä voi varmentua myös tilintarkastuksen yhteydessä. Yhtiöiden olisi lisäksi suositeltavaa avata oletuksia sekä arvioitaan julkisissa tilinpäätöksen liitetiedoissa, jolloin muillakin sidosryhmillä olisi mahdollisuus arvioida niiden paikkaansapitävyyttä (Leppiniemi, Leppiniemi & Kaisanlahti 2000, luku 7).

Lähtökohta rahavirtojen määrittämiselle joka tapauksessa on, että ne "edustavat johdon parasta arviota erilaisista taloudellisista olosuhteista, jotka vallitsevat omaisuuserän jäljellä olevana taloudellisena vaikutusaikana" (IAS 36.33a). Tämä saavutetaan sillä, että rahavirtaennuste perustuu viimeisimpiin johdon hyväksymiin budjetteihin (IAS 36.33b). Näiden budjettien tulee kattaa enintään viiden vuoden ajanjakso, jonka jälkeen rahavirta ekstrapoloidaan budjetteihin joko tasaista tai pienenevää kasvuvauhtia käyttäen (IAS 36.33c). Kasvuvauhdin arviointi vaatii puolestaan lisäharkintaa, ja sitä voidaan pyrkiä kartoittamaan esimerkiksi toimialan yleisen kehityksen perusteella. Luku voi olla tarvittaessa myös negatiivinen (Halonen 2013, 228). Johto voi perustellusta syystä soveltaa ennusteissaan myös viittä vuotta pidempää ajanjaksoa, joskin silloin sen täytyy pystyä osoittamaan kykenevänsä tarkkoihin arvioihin koko ajanjaksolle (IAS 36.35).

Rahavirtaennuste kattaa lähtökohtaisesti omaisuuserän jäljellä olevaa vaikutusaikaa vastaavan ajanjakson. Kuitenkin, liikearvoa sisältävät yksiköt ovat yleensä rajoittamattoman tarkastelujakson alaisia. Silloin rahavirtojen ennusteissa käytetyn kasvuvauhdin olisi hyvä olla enintään yhteisöjen tuotteiden, toimialan tai toimintamaiden yleinen, pitkän aikavälin (esimerkiksi 20 vuoden) toteutunut kasvuvauhti (IAS 36.37). Tämä johtunee siitä, että alussa rajustikin kasvavat markkinat kyllästyvät jossain vaiheessa ja laskentahetken mahdollisesti korkea kasvuvauhti hidastuu jossakin vaiheessa. Pitkällä aikavälillä uusien kilpailijoiden riski on lisäksi oleellinen.

IFRS-normiston mukaan vaikutusajaltaan ikuistenkin omaisuuserien tapauksessa rahavirtaennusteet tehdään niiden nykyisen kunnon perusteella. Tämä tarkoittaa sitä, että rahavirtaennusteissa ei saa ottaa huomioon tulevaisuudessa tapahtuvia toiminnan uudelleenjärjestelyjä, joihin yhteisö ei ole vielä sitoutunut (IAS 36.44a). Arviot eivät saa myöskään sisältää sellaisia tulevia tai lähteviä rahavirtoja, joiden odotetaan syntyvän "omaisuuserän suorituskyvyn parantamisesta tai lisäämisestä" (IAS 36.44b). Rahavirtaennusteisiin kuuluu myös jäännösarvon määrittäminen. Liikearvon kaltaiselle erälle se määritetään laskennallisesti, kuitenkin varovaisuutta noudattaen (Halonen 2013, 230).

Diskonttaus korkoa tarvitaan puolestaan silloin, kun rahavirtaennusteet arvostetaan nykyhetkeen. Lähtökohta korkokannan suuruuden arvioimiseen on IAS 36-standardin 55:n kohdan mukaan se, että korko määritetään ennen veroja ja sen tulee kuvastaa markkinoiden näkemystä rahan aika-arvosta (kappaleen a-kohta) sekä omaisuuserään liittyvistä erityisriskeistä, joita ei ole huomioitu rahavirta-arvioissa (kappaleen b-kohta). Korkokanta voidaan välillä saada suoraan markkinoilta. Jos näin ei ole, niin sen estimaattina voidaan käyttää esimerkiksi vero-oikaistua yhteisön pääomakustannusten painotettua keskiarvoa WACC:ia tai yhteisön lisäluoton korkoa (IAS 36.A17). Nämä luvut on kuitenkin aina oikaistava vastaamaan omaisuuserän erityispiirteitä (IAS 36.A18), jotta siihen liittyvät erityiset riskit tulisi otettua huomioon. Yleisimmin arvonalentumislaskelmissa käytetty korkokanta on Halosen (2013, 237) mukaan WACC.

Omaisuserän nykyarvolaskennassa voidaan soveltaa vaihtoehtoisesti joko perinteistä tai odotusarvoon perustuvaa tapaa (IAS 36.A2). Perinteisen lähestymistavan mukaan rahavirtoihin liittyvät riskit ja epävarmuus sisällytetään lähtökohtaisesti diskonttauskorkoon (IAS 36.A4). Laskenta toteutetaan käytännössä siten, että kun omaisuserästä saataviin voittoihin liittyvä epävarmuus kasvaa, tuottovaatimusta nostetaan, mikä puolestaan heijastuu laskevasti rahavirtojen nykyarvoon. Perinteisen nykyarvolaskennan tärkein osuus on siten diskonttauskoron valinta (IAS 36.A4). Tapa perustuu kokonaan ajatukselle, jonka mukaan yksi korko pystyy kattamaan kaikki rahavirtoihin liittyvät odotukset sekä riskipreemion. Tämänkaltaisen ajattelun heikkous on sen yksinkertaisuus; oletus ei ole useimmissa olosuhteissa realistinen. Toisaalta menetelmä voi olla käytännöllinen juuri samasta syystä, sillä se on helpohko toteuttaa.

Odotusarvomenetelmä puolestaan on perinteistä tapaa tehokkaampi ja monipuolisempi. Se on kuitenkin myös työläämpi, monimutkaisempi ja välillä erittäin hankala käyttää (Halonen 2013, 238). Oleellinen ero edelliseen menetelmään on, että nyt epävarmuudet huomioidaan rahavirtaennusteissa diskonttauskoron sijaan (IAS 36.A7). Laskentaprosessissa rahavirtojen määrän lisäksi myös niiden toteutumisen todennäköisyys otetaan huomioon. Esitän seuraavaksi laskuesimerkin. *Kahden miljoonan euron rahavirran voidaan arvioida toteutuvan yhden, kahden tai kolmen vuoden kuluttua todennäköisyyksillä 20 %, 50 % ja 30 %. Kun ensimmäisen vuoden korkokannaksi arvioidaan 5 %, toisen vuoden 5,25 % ja kolmannen 5,50 %, tulee vuosittaisten rahavirtojen nykyarvoiksi $2\,000\,000 / 1,05 = 1\,904\,762$, $2\,000\,000 / 1,0525^2 = 1\,805\,451$ ja $2\,000\,000 / 1,055^3 = 1\,703\,227$. Rahavirtojen odotusarvot saadaan puolestaan kertomalla diskonttatut nykyarvot toteutumisen todennäköisyyksillä: $1\,904\,762 * 20\% = 380\,952$, $1\,805\,451 * 50\% = 902\,726$ ja $1\,703\,227 * 30\% = 510\,968$. Odotusarvojen summa, eli nykyarvon odotusarvo kokonaisuudessaan, on siten 1 794 646 euroa. Tällä tavalla vaihtoehtoisia rahavirtoja ja todennäköisyyksiä käyttämällä laskenta on läpinäkyvämpää ja tuottaa herkkyysanalyysin näkökulmasta lisäinformaatiota (Halonen 2013, 239).*

3.2.4 Arvon alentumistestin ajankohta ja tappion kirjaaminen

Liikearvon sekä muiden taloudelliselta vaikutusajalta rajoittamattomien aineettomien hyödykkeiden arvonalentumistestaus tulee tehdä vuosittain, vaikkei minkäänlaisia viitteitä arvonalentumisesta olisi havaittavissa (IAS 36.90). Yhteisö saa standardin kappaleen 96 mukaan tehdä testin milloin tahansa tilinkauden aikana, kunhan se noudattaa tätä käytäntöä johdonmukaisesti vuodesta toiseen. Yhteisöllä on tietyin edellytyksin mahdollisuus käyttää edellisen kauden laskelmaa testin pohjana (IAS 36.24). Liikearvon kohdalla edellytykset täyttyvät, jos edellisen vuoden tuottama rahavirta ylitti huomattavasti omaisuserän kirjanpitoarvon, eivätkä yksikön varat, velat tai toimintaympäristön olosuhteet ole merkittävästi muuttuneet.

Lisäksi arvonalentuminen tulee testata aina, kun viitteitä arvon laskusta havaitaan (IAS 36.88). Tällaisia arvonalentumisen merkkejä voidaan löytää sekä

ulkoisista että sisäisistä informaatiolähteistä. Ulkoisia tietolähteitä ovat esimerkiksi kauden aikana tapahtuneet haitalliset toimintaympäristön muutokset tai negatiivisesti rahavirtaan vaikuttavat korkotason vaihtelut (IAS 36.12 b-c). Arvonalentumiseen viittaavaa sisäistä informaatiota on puolestaan esimerkiksi yrityksen suunnitelmat omaisuuserän tai yksikön käytön vähentämisestä tai lopettamisesta (IAS 36.12 f). Yhteisön tulee seurata arvonalentumiseen liittyviä enteitä aktiivisesti etenkin tilinpäätös- ja osavuosisraportoinnin yhteydessä (Halonen 2013, 220).

Jos testi osoittaa, että kerrytettävissä oleva rahamäärä alittaa kirjanpitoarvon, arvonalentumistappio kirjataan. Erotus kirjataan välittömästi tuloslaskelman kuluksi (IAS 36.60-61). Jos kyseessä on omaisuuseräryhmän muodostama rahavirtaa tuottava yksikkö, tulee kirjanpitovelvollisen lisäksi kohdistaa tappiot yksittäisille omaisuuserille (Halonen 2013, 254). Arvonalentumistestaus perustuu ajatukselle, että omaisuuserän arvo voi huonoina aikoina laskea, ja tappiota tulee, mutta hyvinä toisaalta taas nousta, jolloin kirjatut tappiot voidaan perua. Tällöin tase kuvastaa parhaita kirjanpitovelvollisen sen hetkistä suhdannetta. Liikearvo on tässä suhteessa yksiselitteinen poikkeustapaus: kertaalleen tehty liikearvon arvonalentumiskirjaus on lopullinen. Sitä ei saa peruuttaa myöhemmin (IAS 36.124).

3.3 Liikearvo Suomen kirjanpitolainsäädännön mukaan

Suomen kirjanpitolainsäädännön mukaan liikearvoa voi syntyä konsernin sisäisen omistuksen eliminoinnin yhteydessä. Kirjanpitolain kuudennen luvun kahdeksas pykälä käsittelee hankintamenomenetelmää, joka on toinen vaihtoehtoisista konsernitilinpäätöksen laatimistavoista. Liikearvo syntyy menetelmää käytettäessä silloin, kun tytäryhtiön osakkeiden tai osuuksien hankintameno ylittää vastaavan oman pääoman (KPL 6:8 §). Tällöin erotus eli konserniaktiiva kohdennetaan niihin tyttären omaisuus- ja velkaeriin, joista sen katsotaan johtuvan (KPL 6:8 §). Se osuus, jota ei voida tällä tavalla kohdentaa yksittäisille tase-erille, muodostaa konsernipassiivan eli konserniliikearvon.

Kirjanpitolain 6. luvun 8. pykälän mukaan niissä tapauksissa, joissa tytäryhtiön oma pääoma puolestaan ylittää hankintamenon, syntyy konsernipassiiva. Sitä osaa konsernipassiivasta, jota ei voida kohdentaa yksilöitävissä oleville omaisuus- ja velkaerille, kutsutaan konsernireserviksi (KPL 6:8 §). Tämä vertautuu tutkimuksen luvussa 2.1 esittelemääni negatiiviseen liikearvoon. Konsernireservi "merkitään tuotoksi konsernituloslaskelmaan silloin, kun vastaava meno tai menetys on kirjattu kuluksi tytäryrityksen tuloslaskelmaan taikka kun sitä vastaa realisoitunut tuotto" (KPL 6:8 §). Tällöin se tulee yleensä kirjatuksi vähitellen, mikä eroaa IFRS-normiston mukaisesta välittömästi tuloutuksesta.

Kirjanpitolaki sallii IFRS:stä poiketen hankintamenomenetelmän ohella myös yhdistelmä- eli pooling-menetelmän. Tässä menetelmässä konsernin

sisäisen tytäryrityksen omistus eliminoidaan siten, että sen hankintameno vähennetään konsernin omistusosuutta vastaavasta osuudesta tyttären osakepääomaa (KPL 6:9 §). Jos näiden määrät eroavat eliminoinnissa toisistaan, jäännöserä merkitään joko konsernin oman pääoman vähennykseksi tai lisäykseksi (KPL 6:9 §). Tästä seuraa, että pooling-menetelmää käytettäessä liikearvoa ei synny, vaan eliminointi huomioidaan ainoastaan konsernin omassa pääomassa.

Aktivoitu konserniliikearvo poistetaan Suomen kirjanpitolain 5. luvun 9. pykälän mukaan enintään viidessä vuodessa suunnitelman mukaan. Jos sen vaikutusaika on kuitenkin tätä pidempi, niin sen aikana, mutta kuitenkin korkeintaan 20 vuodessa. Toisaalta, kirjanpitolaki tuntee myös arvonalennuksen käsitteen. Kirjanpitolain 5.9 §:n mukaan silloin, kun pysyviin vastaaviin kuuluvan hyödykkeen tai sijoituksen "todennäköisesti tulevaisuudessa kerryttämä tulo" on pysyvästi kirjanpitoarvoa alhaisempi, erotus tulisi kirjata arvonalennuksena kuluksi. Menettelyä pitäisi siten soveltaa myös liikearvoon. Kirjanpitolaki ei kuitenkaan määrittele testaustapaa eikä hallituksen esityksen perusteluissa määritellä pysyvää arvonalentumista (Mäkelä et al. 2013, 240). Toisin kuin IFRS-normisto, suomalainen käytäntö sallii arvonalennuksen myöhemmän oikaisun myös liikearvon osalta (KPL 5.16 §).

4 TILINTARKASTUS

4.1 Tilintarkastuksen ja tilintarkastajan käsitteet

Tomperin (2009, 8) mukaan IFAC määrittelee tilintarkastuksen seuraavanlaisesti: "jonkin talousyksikön toiminnastaan ja taloudestaan antaman tiedon riippumattomasta tutkimista, jonka tavoitteena on ilmaista käsitys tilinpäätöksestä tai siihen rinnastettavasta informaatiosta". Tarkannettuna edelleen, tilintarkastuksella viitataan yleisesti ottaen ja myös tässä tutkimuksessa tilintarkastuslain 1.1 §:ssä tarkoitettuun "- - kirjanpitovelvollisen yhteisön tai säätiön - -" lakisääteiseen tilintarkastukseen. Ko. tarkastusvelvollisuus on Suomessa lakisääteisesti ohjattu ja siihen ovat velvoitettuja kaikki yhtiöt ja säätiöt, joilla täyttyy vähintään kaksi seuraavista edellytyksistä: 1) taseen loppusumma ylittää 100 000 euroa; 2) liikevaihto tai sitä vastaava tuotto ylittää 200 000 euroa; tai 3) palveluksessa on keskimäärin kolme henkilöä (TilintL 4 §). Lisäksi kaikki julkisesti noteeratut yhtiöt joutuvat toimituttamaan tilintarkastuksen. Myös lakisääteisen tilintarkastusvelvollisuuden ulkopuoliset kirjanpitovelvolliset yhteisöt ja säätiöt voivat teettää samansisältöisen vapaaehtoisen tilintarkastuksen.

American Accounting Association (1973) puolestaan määrittelee tilintarkastuksen laajasti "systemaattiseksi prosessiksi, jossa objektiivisesti kerätään ja arvioidaan evidenssiä taloudellisten tapahtumien ja toimien kannanotoista, jotta voitaisiin varmistua siitä, että nämä kannanotot vastaavat määriteltäviä kriteerejä, ja lisäksi kommunikoidaan nämä tulokset käyttäjille". Tämän yleisen määritelmän avainsanoja ovat systemaattisuus, evidenssin arviointi sekä varmistuminen. Lisäksi kuten edellisessäkin määritelmässä, objektiivisuus ja kommunikointi huomioidaan. Systemaattisuudella viitataan TilintL 22 §:n "hyvään tilintarkastustapaan", mikä velvoittaa tilintarkastajaa ottamaan kaiken laki- ja asetusperusteisen sääntelyn, kansainväliset standardit sekä alan yleisen käytännön huomioon. Tilintarkastuksen jokaisella eri vaiheella on oma ISA-standardinsa, joka kertoo, mitä tilintarkastajan tulisi kussakin vaiheessa ottaa huomioon (kts. esim. ISA 320: "Olennaisuuden määrittäminen"). Ammatillinen harkinta vaikuttaa toisaalta aina tilintarkastuksen kulkuun (Halonen & Steiner 2010, 50).

Määritelmässä tarkoitettu objektiivisuus viittaa käytännössä tilintarkastajan riippumattomuuteen, josta säädetään paitsi TilintL 24 §:ssä kuin myös kansainvälisestä sääntelystä lähtöisin olevissa tilintarkastajan eettisissä säännöissä. Lähtökohta on tällöin se, että vain tarkastuskohteesta riippumaton tilintarkastus voi tuottaa riittävän luotettavan ja laadukkaan lopputuloksen. Riippumaton tarkastaja ei TilintL 25 §:n mukaan ainakaan sellainen, joka toimii tarkastettavassa yhtiössä johtotehtävissä tai omistaa esimerkiksi yhtiön osakkeita. Tilintarkastaja kerää evidenssiä - eli eräänlaista todistusaineistoa yrityksestä - voidakseen varmistua tilinpäätöksessä esitettyjen tietojen

oikeellisuudesta. Lopuksi tilintarkastaja kommunikoi evidenssiin pohjautuvat johtopäätöksensä tilinpäätöskertomuksen muodossa eri sidosryhmille (mm. omistajat, sijoittajat, velkojat, verottaja), jotka hyödyntävät sitä omien intressiensä mukaisesti.

Tilintarkastuksen suorittaa tilintarkastaja, joka TilintL 2 §:n mukaan tarkoittaa keskuskauppakamarin hyväksymää ja rekisteröimää KHT-tilintarkastajaa tai vaihtoehtoisesti kauppakamarin tilintarkastusvaliokunnan hyväksymää HTM-tilintarkastajaa. Näistä erikseen on vielä JHTT-tilintarkastaja, joka suorittaa julkishallinnon tilintarkastuksia. Kaikki edellämainitut pätevyudet sisältävät kelpoisuusvaatimuksia esimerkiksi taustakoulutuksen, opintojen, työkokemuksen sekä erillisen tutkintoon liittyvät tentin osalta. Tarkempaa tietoa asiasta löytyy tilintarkastuslain pykälistä 30 ja 31. Ilman pätevyyttä tilintarkastuksia – eli ns. “maallikkotilintarkastusta” – ei ole saanut suorittaa sitten 2011 vuoden lopun jälkeen (Halonen & Steiner 2010, 23).

4.2 Tilintarkastuksen tavoite

ISA-standardit ovat tilintarkastajan työtä ohjaavia kansainvälisiä standardeja, jotka kattavat laajasti tilintarkastustyön kaikki osa-alueet. Tilintarkastuslain 13 §:n mukainen tilintarkastajaa velvoittava hyvä tilintarkastustapa sisältää näiden standardien noudattamisen ja siten määrää tarkastajan ottamaan ne huomioon työtä suorittaessaan (Halonen & Steiner 2010, 31). ISA 200-standardin “Riippumattoman tilintarkastajan yleiset tavoitteet ja tilintarkastuksen suorittaminen ISA-standardien mukaisesti” mukaan tilintarkastuksen tavoitteena on, että tilintarkastaja voi antaa lausunnon siitä, onko tilinpäätös laadittu olennaisilta osin oikein sovellettavaa tilinpäätösnormistoa noudattaen (Halonen & Steiner 2010, 42).

Edellä mainittu käsite ‘olennaisilta osin oikein’ ei viittaa täydelliseen varmuuteen, vaan kyseessä on niin sanottu kohtuullinen varmuus. Tilintarkastajan tavoite on siten hankkia kohtuullinen varmuus siitä, että tilinpäätös on kokonaisuutena olennaisilta osin oikein (ISA200.11a). Tämä kohtuullinen varmuus saavutetaan hankkimalla riittävä määrä “evidenssiä” – eli todistusaineistoa – tilinpäätöskertomuksen tueksi. Olennainen virheellisyys määritellään kumulatiivisesti, eli yksittäisinä epäoleelliset pienet virheet ja väärinkäytökset voivat yhdessä vaarantaa tilinpäätöskokonaisuuden oikeellisuuden. Etenkin tämä seikka tulee huomioida tutkielmani aiheen kannalta, sillä tarkastuskohteen liikearvon käsittely voi vaikuttaa tilinpäätöksen kokonaisarviointiin. Tilinpäätöksen voidaan katsoa olevan olennaisesti virheellinen silloin, kun virheellisyyksien yhteismäärä vaikuttaisi rationaalisen ja asiantuntevan henkilön taloudelliseen päätöksentekoon ko. tilinpäätöksen perusteella (Halonen & Steiner 2010, 45). Kohtuulliseen varmuuteen ei kuitenkaan tarkastuksesta huolimatta aina päästä, ja jonkunlainen riski virheellisyydestä on aina olemassa. Tällöin puhutaan tilintarkastusriskistä.

Tilintarkastusriski tarkoittaa ISA200-standardin 13. kappaleen c-kohdan mukaan riskiä siitä, että "tilintarkastaja antaa tilanteeseen sopimattoman lausunnon silloin, kun tilinpäätös on olennaisesti virheellinen". Halonen & Steiner (2010, 45-48) esittävät, että tämä riski koostuu kahdesta osasta: ensinnäkin olennaisen virheellisyyden riskistä, jolla viitataan riskiin siitä, että tilinpäätös on virheellinen jo ennen tilintarkastusta, ja toisekseen havaitsemisriskistä, mikä realisoituu silloin, kun tilintarkastaja ei huomaa virheellisyyttä. Olennaisen virheellisyyden riski voidaan jakaa edelleen kahteen osaan. Ensiksi toimintariskiin, millä viitataan erän, liiketapahtuman tai kokonaisuuden alttiuteen virheellisyydelle ennen kontrollien huomioimista (Halonen & Steiner 2010, 47). Tämänkaltaisen riski vaihtelee tarkastettavan tapahtuman tai kohteen luonteen mukaan, ja esimerkiksi liikearvo voi olla korkean toimintariskin erä monimutkaisten laskutoimituksen sekä korkean arvionvaraisuuden vuoksi. Toinen olennaisen virheellisyyden riskin osa on Halosen & Steinerin (2010, 47) mukaan kontrolliriski, joka viittaa riskiin siitä, että virheellisyys pääsee yrityksen sisäisen valvonnan läpi huomaamatta ja korjaamatta. Tilintarkastajan ja sitä kautta myös tilintarkastuksen tavoite on saada tämä riski hyväksyttävän alhaiselle tasolle tilintarkastustoimenpiteiden avulla. Siksi tilintarkastus suunnitellaan usein riskiperusteisesti, jolloin riskipitoisemmille kohteille voidaan kohdistaa täsmätoimenpiteitä niiden oikeellisuudesta varmistumiseksi.

Tilintarkastuslain mukaan tilintarkastajan tulee lausua siitä, "antavatko tilinpäätös ja toimintakertomus kirjanpitolaissa tarkoitettulla tavalla oikeat ja riittävät tiedot tarkastuskohteen toiminnan tuloksesta ja taloudellisesta asemasta" (Tomperi 2009, 11). Tämä tavoite on ilmaistu Tilintarkastuslain 15 §:ssä "Tilintarkastuskertomus". Tilintarkastajan työhön kuuluu myös hallinnon tarkastus, jonka loppupäätelmä on lauselmasta siitä, ovatko yhtiön vastuuhenkilöt toimineet lain säädösten, yhtiöjärjestyksen sekä osakkeenomistajien päätösten mukaisesti (Tomperi 2009, 73). Kyseisten tavoitteiden saavuttaminen on mahdollista ainoastaan silloin, kun myös itse tilintarkastus on tehty lain säännösten mukaisesti. Nämä säännökset pitää sisällään myös kansainvälisten ISA-standardien noudattamisen hyvän tilintarkastustavan velvoittavuuden vuoksi, kuten aiemmin edellä todettiin.

4.3 Tilintarkastuksen tarvetta selittäviä näkökulmia

Lähtökohtana tilintarkastuksen tarpeelle on Tomperin (2009, 7) mukaan tilintekovelvollisuus. Termillä tarkoitetaan hänen mukaansa sitä, että toinen osapuoli on valtuutettu joko sopimukseen tai lakiin perustuen toimimaan toisen osapuolen lukuun hänen määrittelemällään tavalla. Tällöin valtuutettu, eli agentti, on valtuuttajalle tilivelvollinen toimistaan. Yrityksessä tarkasteltavana on siten yleensä yhtiön osakkeenomistajien ja välinen sopimussuhde: osakkeenomistajat ovat luovuttaneet hallitukselle oikeuden määrätä yhtiön toiminnasta, minkä vastapainona tällä on

tiedonantovelvollisuus tilinpäätöksen muodossa (Tomperi 2009, 7). Käytännössä hallitus on tämän suhteen lisäksi delegoinut päätöksentekoa edelleen yrityksen toimitusjohtajalle. Sen vuoksi yritys voidaan hahmottaa sopimusten verkkona, jossa yksittäisten toimijoiden väliset suhteet muodostavat yrityskokonaisuuden (Fama 1980). Tilintarkastajan rooli kyseisiin osapuoliin nähden on perinteisesti ollut varmentua hallituksen esittämien tietojen oikeellisuudesta, ja niin ikään toimia yrityksen omistajien luottohenkilönä (Halonen & Steiner 2010, 16).

Yksi tapa selittää tilintarkastuksen tarvetta on päämies-agenttiongelman kautta. Jensen ja Meckling (1976) esittävät kyseisen ongelman syntyvän silloin, kun päämies (osakkeenomistaja) on delegoinut päätöksenteon agentille (yritysjohdo) ja näiden kahden osapuolen tavoitteet eroavat toisistaan. Tällöin voi syntyä tilanne, jossa agentti asettaa oman tavoitteensa päämiehen edun edelle ja toimii opportunistisesti maksimoiden oman hyötynsä (Jensen & Meckling 1976). Kyseinen ongelma kärjistyy etenkin silloin, kun tärkeitä päätöksiä tekevä johto ei kanna vastuuta tuloksesta ja sillä ei täten ole suurta taloudellista riippuvuutta päätöstensä seurauksista (Fama & Jensen 1983). Yksi esimerkki tällaisesta tilanteesta on, kun osakekurssiin sidotun palkkauksen alainen johto pyrkii toiminnallaan keinotekoiseen osakekurssin nostamiseen silloinkin, kun se ei ole yrityksen omistajien edun mukaista. Toisaalta myös passiivinen johto, joka ei toimi niin tehokkaasti kuin omistajat toivoisivat, voi aiheuttaa agenttiongelman. Tilintarkastajan rooli ongelmassa on asettua agentin ja päämiehen väliin. Hän toimii päämiehen (eli osakkeenomistajan) lukuun ja raportoi tälle siitä, että agentti (eli hallitus tai toimitusjohtaja) täyttää velvollisuutensa yhtiön sääntöjen ja lakien puitteissa.

Johdon opportunistinen käytös aiheuttaa päämiehen ja agentin välille epäsymmetrisen informaation ongelman. Käsite tarkoittaa tässä kontekstissa sitä, että yrityksen johto tietää yhtiöstä huomattavasti enemmän kuin omistajat. Täten omistajat ovat lähinnä tästä lähteestä saadun tiedon varassa. Johdolla on kuitenkin mahdollisuus suodattaa omalta kannaltaan itselleen epäedullista informaatiota pois ja suorastaan manipuoloida esitettyä tietoa oman etunsa ajamiseksi. Tällaisissa olosuhteissa omistajien on, hallituksen erottamisoikeudesta huolimatta, vaikeaa arvioida yhtiön tilannetta ja tehdä yhtiön kannalta oikeita päätöksiä. Tilintarkastus tasoittaa tätä informaatiokuilua varmistamalla siitä, että tilinpäätöstiedot ovat olennaisilta osin oikein ja että vastuuhenkilöt yhtiössä toimivat lain ja sopimusten mukaisesti (kts. kohta 4.1: Tilintarkastuksen tavoite).

Agenttiongelman rajoittaminen aiheuttaa omistajille lisäksi kustannuksia. Agenttikustannukset voidaan Jensen & Mecklingin (1976) mukaan jakaa kolmeen eri kategoriaan: 1) johdon valvonnasta aiheutuvat kustannukset, 2) johdon sitouttamiskustannukset sekä 3) johdon epäedullisista päätöksistä välillisesti aiheutuvat jäännöskustannukset. Tavallisia käytännön esimerkkejä näistä ovat esimerkiksi yritysjohton teknologiset valvontajärjestelmät ja johdon optiojärjestelyjen kustannukset. Riippumaton tilintarkastus toimii ikään kuin yhtenä yrityksen valvontajärjestelmänä. Se voi omalta osaltaan vähentää

etenkin opportunistisesta käytöksestä aiheutuvia omistajien kuluja, jolloin yhtiön arvo kasvaa (Jensen & Meckling 1976).

Tilintarkastuksen tarve on olennainen myös muiden tilinpäätöksen käyttäjien kannalta. Useat sidosryhmät, kuten velkojat, yrityksen työntekijät, alihankkijat ja julkinen valta käyttävät tietoja hyväkseen omassa päätöksenteossaan. Esimerkiksi arvopaperipörssin toimivuus on hyvin pitkälti yhtiöiden luotettavan raportoinnin varassa, mihin tilintarkastus omalta osaltaan vaikuttaa (Tomperi 2009, 9). Tilintarkastuksen yhteiskunnallisen tarpeen voidaan katsoa korostuneen poliittisten päättäjien silmissä viime vuosikymmenien aikana. Etenkin vuosituhannen vaihteen jälkeiset kirjanpitoskandaalit – kuten esimerkiksi tilintarkastusyhtiö Arthur Andersenin ja Enronin väärinkäytöstapaus – johtivat tilintarkastusta koskevan sääntelyn oleelliseen kiristymiseen Yhdysvalloissa ja Iso-Britanniassa (Brenner & Moir 2004). Muutospaineet heijastuvat myös EU:n tilintarkastuslainsäädäntöön, jota uudistetaan jatkuvasti. Suomeen on tulossa 2015 lakimuutos, joka laajentaa tilintarkastajan ilmoitusvelvollisuutta viranomaisille entisestään. Hallituksen esityksen tavoitteet ovat hyvin voimakkaasti yhteiskunnalliset. Ehdotuksen tavoitteena mainitaan muun muassa harmaan talouden ja talousrikollisuuden ennaltaehkäisy, laillisen yritystoiminnan sekä terveen kilpailun tukeminen että verojen ja muiden maksujen kertyminen (HE 212/2014).

5 TUTKIMUKSEN EMPIIRINEN OSA JA TULOKSET

5.1 Tutkimuksen toteutus

Tutkimukseni empiirinen aineisto koostuu kahdesta, kestoaltaan 45 ja 60 minuutin, KHT-tilintarkastajan teemahaastattelusta. Ensimmäinen, tunnin mittainen haastattelu on kerätty kotipaikkakunnaltani Jyväskylästä marraskuussa 2014. Haastateltava löytyi paikallisten KHT-yhteisöjen verkkosivujen kautta. Haastattelun ajankohta sovittiin puhelimitse, ja toteutettiin sen jälkeen haastateltavan työpaikalla. Tämän jälkeen joulukuussa aineistonkeruuni jäi joitakin kuukausia kestäneelle tauolle, sillä törmäsin vaikeuksiin löytää työhöni soveltuvia haastateltavia. Syynä tähän oli se, että IFRS-tilinpäätöstä tekeviä yhtiöitä ja siten IFRS-liikearvon hyvin tuntevia tilintarkastajia on kaupungissa todella vähän. Lisäksi tilintarkastuksen ruuhka-aika on keväällä, mikä omalta osaltaan laskee ehdokkaiden halukkuutta osallistua. Toinen haastateltava kuitenkin löytyi eräästä pääkaupunkiseudun big four-yhtiöstä. Tässä tapauksessa otin alkukevästä yhteyttä yrityksen henkilöstöhallintoon, ja he lähettivät kyselyn eteenpäin, minkä jälkeen tutkimukseen erinomaisesti soveltuva ja osallistumaan suostuvainen tilintarkastaja löytyi. Haastattelu toteutui huhtikuussa 2015. Tämäkin haastattelu sovittiin ensin puhelimitse ja sitten toteutettiin haastateltavan työpaikalla.

Tilintarkastaja A:lla oli 19 vuoden kokemus tilintarkastustehtävistä. Kyseistä ammattia edelsi vuosien kokemus muista laskentatehtävistä. Suurin osa A:n työurasta oli tehty KHT-tilintarkastajana big four-yhtiöiden palveluksessa. Tilintarkastaja B puolestaan oli työskennellyt ammatissa 18 vuotta. Hänen työtehtävänsä liittyivät tiiviisti IFRS:ään ja kyseinen normisto on hänen erikoisalansa. B teki sekä lakisääteistä tilintarkastusta että IFRS- ja konsernitilinpäätöskonsultointia pääosin kotimaisille listatuille yhtiöille, isommille ulkomaisten emojen tytäryhtiöille tai pienemmille tietyn toimialan yrityksille. Kumpikin tilintarkastaja toimi organisaatiossaan asiantuntijastatuksen lisäksi korkeassa, vähintäänkin esimiestason, asemassa. Molemmilla oli kokemusta IFRS-liikearvon tilintarkastamisesta: A:lla tämä oli kertynyt hieman kauempaa uransa varrelta, kun taas B törmää tähän säännöllisesti päivittäisessä työssään.

Haastattelut olivat tyypiltään puolistrukturoituja eli ns. teemahaastatteluja. Tässä tutkimushaastattelun lajissa haastattelulle on suunniteltu ennalta määritetty rakenne, mutta tutkijalla on vapaus vaihdella kysymysten järjestystä tai jopa niiden sanamuotoa (Hirsjärvi & Hurme 2000, 47). Käytännössä tätä tapahtui paljon omalla kohdallani- keskustelu ei useinkaan edennyt suunnitelman mukaisessa järjestyksessä, vaan asioita saattoi nousta esille ennen aikaisesti muiden teemojen yhteydessä. Tällöin oli luontevaa vaihtaa järjestystä ja käsitellä kyseinen aihe saman tien. Tämän lisäksi

sanamuotoja oli tarkoituksenmukaista muuttaa silloin, kun keskustelussa tuli esille jotain tarkennusta vaativaa. Haastattelujen pohjana toiminut kyselyrunko löytyy joka tapauksessa tämän tutkimuksen liitteistä (LIITE 1). Kumpaankin haastatteluun varattiin aikaa alunperin yhden tunnin verran. Molemmat haastattelut nauhoitettiin Jyväskylän kauppakorkeakoululta lainaamalla ääninauhurilla ja siirrettiin sen jälkeen omalle tietokoneelle. Kun tämä oli tehty, ne poistettiin yleisessä käytössä olevan laitteen muistista. Litterointi tapahtui nopeasti tapaamisten jälkeen. Haastateltavilta kysyttiin heti haastattelun alussa lupaa nauhurin käyttöön ja heille selvitettiin aineiston käyttötarkoitus sekä henkilöllisyyden luottamuksellisuus.

Tutkimuksen haastatteluteemojen valinta tehtiin hyvin pitkälti oman harkinnan, lähdeaineiston sekä aiemmasta tutkimuksesta saatujen tulosten perusteella. Ensimmäisen teeman mukainen taustatietojen kerääminen ja kuvailu otettiin mukaan, jotta lukijalla olisi edellytykset arvioida tutkimusta itse. Toiseksi teemaksi valittiin tilintarkastusprosessi, jotta saataisiin kuva käytännön työstä tilintarkastajan pöydän ääressä. Tällaisen käytäntöön sidotun tiedon avulla liikearvon ja sen tilintarkastuksen problematiikkaa on helpompi ymmärtää. Kolmas teema, eli itse arvonalentumistestausta koskevan IAS 36-standardi valinta, tuli melko luonnostaan. Yritykset testaavat liikearvon tässä standardissa kuvattujen vaiheiden kautta, joten voitaisiin myös etukäteen olettaa, että tilintarkastuskin joutuu pureutumaan kaikkiin näihin vaiheisiin. Neljäs teema perustuu aiempaan tutkimukseen.

Aineiston analysointimenetelmä, mikä on syytä pitää erillään aineistokeruutavasta, on teemoittelu. Tässä analysointitavassa keskeistä on Hirsjärven ja Hurmeen (2000, 173) mukaan haastatteluaineistosta nousevien yhteisten piirteiden tarkastelu. Menetelmä sopii hyvin tutkimukseni tavoitteeseen, mikä on pyrkiä ymmärtämään liikearvon tilintarkastuksen useita puolia. Erilaisten teemojen kautta sen voi toteuttaa kokonaisvaltaisesti. Käytännössä analyysini seuraa haastatteluteemojen mukaista luokittelua, mitkä näkyvät sekä alla olevassa tulokset-luvussa että liitteenä olevassa haastattelurungossa (LIITE 1). Prosessina kyseinen analyysi etenee siten, että ensin tarkastelen litteroitua aineistoa Word-muodossa ja samalla siirrän havaintoyksiköiden puheita sekä sanomisia tiettyjen, ennalta määritettyjen teemojen alle. Tämä vastaa koodaamista. Lopputulos tästä löytyy alla olevasta luvusta, tuloksista. Sen jälkeen johtopäätös-osiossa pyrin nostamaan ja tulkitsemaan teemojen sisällä esiintyviä yhteneväisyyksiä tai eroja, ja vastaamaan tutkimusongelmiin sen pohjalta.

Tutkimuksessani on joitakin ankkuroidun teorian ("grounded theory") piirteitä aineiston analyysissä, mutta suurilta osin se edustaa laadullista hermeneuttista traditiota seurailevaa case-tutkimusta. Tämä tarkoittaa että teoria toimii pohjana sille, mitä ja mistä "kentällä" etsitään eli minkälaisia asioita haastattelun aikana kysellään ja keneltä. Toisaalta, teoriaan voidaan palata aina uuden aineiston avulla (Metodix: 7.3.2 Hermeneuttinen kehä). Omassa tutkimuksessani teemat ovat sidottu aikaisempiin tutkimuksiin (kts. luku 2.1) sekä IAS 36 -standardissa mainittuihin vaiheisiin. Nämä ovat alusta alkaen antaneet suuntaa tutkimuksen aineistonkeruulle ja -analyysille.

5.2 Tulokset

5.2.1 Liikearvon arvonalentumisen tilintarkastusprosessi

Ensimmäinen analyysin teema on itse tilintarkastusprosessi. Tämän teeman tavoitteena on pyrkiä ymmärtämään siitä, mitä tapahtuu tilintarkastajan tai tilintarkastustiimin pöydän ääressä silloin, kun asiakkaan liikearvo tuodaan tarkastettavaksi. Kiinnostavaa on silloin se, mitä tietoja tarkastusta varten saadaan ja mitä niille yleensä tehdään. Tilintarkastaja A:n (myöhemmin myös A) ja Tilintarkastaja B:n (myöhemmin myös B) taustatiedot ovat esitelty edeltävässä luvussa.

Asiakkaalta saadaan tyypillisesti laskelmat Excel-muodossa. Tilintarkastaja B:n mukaan on hyvin harvinaista, että mitään muuta formaattia käytettäisiin - tiedot toki perustuvat aina asiakkaan omaan taloushallinnon järjestelmään. Laskelmien lisäksi asiakkaalta tulee taustatiedot esimerkiksi liikearvon allokoinnin perusteista sekä WACC- eli diskonttauskoron laskelmien pohjasta. Tämän lisäksi jotkut yhtiöt tekevät B:n mukaan *"sellaisen sisäisen dokumentaation, missä ite niin kuin kuvaavat sen - - arvonalentumisprosessin auki"*, minkä tilintarkastaja saa käyttöönsä. Molemmat tilintarkastajat ovat sitä mieltä, että isoissa yrityksissä dokumentaatio ja saadut tiedot ovat lähtökohtaisesti riittävän kattavat ja laadukkaat - tilintarkastaja B on törmännyt puutteisiin "vuosia sitten" korkeintaan diskonttauskoron eri komponenttien avaamisen suhteen. Tilintarkastaja A toteaa, että *"isoissa yrityksissä on organisaatio joka toimii ja siellä ne kykenee tehdä sen. Isot pörssiyritykset, ei oo mitään ongelmaa."* Pienissä yrityksissä tilanne on eri ja laatu voi vaihdella suuresti (Tilintarkastaja A).

Molemmat haastatellut kertovat, että sellaiseen liikearvoon tai yhtiöön, johon voidaan helposti todeta että *"täs ei oo ongelmaa"* (Tilintarkastaja A) tai *"ei liity mitään ihmeellistä"* (Tilintarkastaja B), niin prosessi on yksinkertaisempi. Silloin tilintarkastustiimi käy läpi laskelmat, katsoo niiden logiikan ja kaavojen toimivuuden, sekä peilaa niitä historiaan. Jos kaikki näyttää hyvältä ja yhtiön ennustetarkkuus on aiemminkin ollut "hehtaarilla" (Tilintarkastaja B), niin prosessi on melko rutiininomainen. Siinä on aina ne tietyt, samat vaiheet, jotka katsotaan. Jos jotain epäilyttävää puolestaan ilmenee, niin liikearvon on "syytä laskea auki" (Tilintarkastaja A). Myös tilintarkastaja B:n mukaan "merkittävämpi" tai epäilyttävissä kohdemaissa - kuten Venäjällä - olevat liikearvot tulee katsoa läpi tarkemmin. Tiimin koostumus ja tarkastuksen kattavuus vaihtuvat Tilintarkastaja B:n mukaan tässä vaiheessa. Hän henkilökohtaisesti ottaa näihin haastavampiin tapauksiin tiimiinsä mukaan henkilöitä yhtiön arvonnäytystiimistä, jotka varmistavat, että "kaikki olennaiset asiat on arvonnäytystiimistä huomioitu".

Käytetty tilintarkastusmenetelmä on usein vertailulaskelmat. Etenkin riskipitoisemmiksi arvioiduissa kohteissa menetelmä on sekä Tilintarkastaja A:n että B:n mukaan hyvin käytännöllinen. Sen olemassaolo on B:n mukaan iso plussa silloin, jos Finanssivalvonta sattuu kiinnostumaan kohteesta.

Analyyttistä tarkastusta voidaan liikearvoon soveltaa esimerkiksi diskonttauskoron suhteen.

Tilintarkastaja B:n mukaan laskelman logiikkaa haastetaan täten seuraavalla tavalla: *"Elikkä meillä on niin kuin, sanotaan niin että, historiallisesti siihen (liikearvoon) sisältyy riski, niin silloinhan sitä myös odottaa että se diskonttauskorko on korkea koska se on niin kuin riskipitoisempi. Elikkä jotenkin pitäisi niin kuin olla loogisuutta ja niiden niin kuin käsi kädessä. Jos kasvu-odottamat ovat korkeat, jota historia ei välttämättä tue, niin silloin todennäköisesti tämän diskonttauskoron tulisi olla korkeampi, kuvastaakseen sitä riskiä, mikä siihen liittyy."* Kasvu-olettamia voidaan tilintarkastaja B:n mukaan arvioida esimerkiksi olettamalla ns. status quo: *"- - eli että mennään tällä liikevaihdolla tai EBITDA-tasolla - - eikä oteta kasvua mukaan, ja katsotaan että se ei niin kuin vieläkään johda mihinkään alaskirjauksiin, niin silloin tiedetään ainakin että sen pitäisi pysyä."*

Asiakkaan historiallisen ennustamisen laadun arviointi on tärkeää. Tilintarkastaja B:n mukaan haasteita prosessissa ylipäättänsä tulee vastaan silloin, että *"- - kun aina on testattu aiemmin, niin koskaan ennusteet eivät ole toteutuneet. Heillä on ollut niin kuin ylioptimismia siinä. Silloin tulee, että mihin se perustuu, voi näitä niin kuin miettiä"*. Tilintarkastaja A toteaa aiheeseen, että *"- - tullaan siihen ongelmaan, et jos on aina ennustettu parempaa tuottoa ja mennään vuosia eteenpäin ja jää aina alle sen; ennuste ei pidä paikkaansa. Silloinhan siitä pitää jo kohta huomauttaa"*. Ennustehistoriasta voidaan lisäksi tehdä johtopäätös siitä, että seuraako asiakas yleensä omaa ennustettaan ja myös onnistuu sen tekemisessä (Tilintarkastaja B). Tämä voi olla tärkeää yrityksen huolellisuuden arvioinnissa, mikä on oleellinen osa sen tuottamien laskelmien arvioinnissa (Tilintarkastaja A).

Loppujen lopuksi liikearvon tilintarkastus on kuitenkin A:n mukaan hyvin pitkälti kantaa ottamista siihen, että yritysjohto on toiminut huolellisesti laskelmien tuottamisessa, eikä niinkään itse laskemien sisältöön: *"Niin koska meillä ei oo sen parempaa kristallopalloa kun sillä hallituksellakaan - - ei tilintarkastaja voi ottaa kantaa siihen että ne ennustetut luvut on väärin - - jos yhtiö laskee jonkun laskelman ja osoittaa että tää on näin, niin silloin tilintarkastaja on toiminut huolellisesti"*.

Tilintarkastaja B ei ole törmännyt tilanteeseen, että kielteisiä tai ehdollisia lausuntoja olisi jouduttu antamaan liikearvon vuoksi. Puutteista on kuitenkin neuvoteltu, ja ne onkin B:n mukaan saatu aina korjattua. B:n mukaan eräs keino siihen tilanteeseen, kun historia ei ole tukemassa laskelmia mutta varsinaista arvonalentumiskirjauksen tarvetta ei vielä ole, on huomauttaminen asiakkaille siitä, että riski olisi hyvä avoimesti tuoda omistajien tietoon tilinpäätöksessä. Tällöin riski saatetaan sijoittajien tietoon ja he voivat itse arvioida tämän riskin suuruuden. Myös tilintarkastaja A on ollut mukana tilanteissa, joissa liikearvolaskelmista on huomautettu ja niitä on jouduttu korjaamaan.

5.2.2 IAS 36 -standardi ja osatekijöiden tilintarkastus

Standardin mukaisia osatekijöitä ovat rahavirtaa tuottavien yksiköiden määrittely, liikearvon kohdistaminen näille yksiköille ja kerrytettävissä olevan rahamäärän arvioiminen (kts. luku 3.2). Tämän teeman on tarkoitus päästä pintaa syvemmälle standardiin ja sen mukaisen liikearvon tilintarkastukseen. Sen kautta voitaisiin löytää vastaus esimerkiksi tutkimusongelmaan, jossa etsitään koko aihealueen tilintarkastuksen haasteellista kohtaa.

Standardin ensimmäisen osan osalta rahavirtaa tuottavat yksiköt ovat yleensä asetettu liiketoimintasegmentin mukaiselle tasolle (Tilintarkastaja A), eli samalla tavalla kuin muukin tilinpäätösraportointi. Liikearvon kohdistamisen eli allokoinnin perusteet saadaan puolestaan asiakkaalta muiden materiaalien yhteydessä (Tilintarkastaja B). Keskustelua näistä kahdesta standardin osatekijästä ei herännyt sen enempää. Kolmas osa taas, eli kerrytettävien rahavirtojen arviointi, tapahtuu Tilintarkastaja B:n mukaan normaalissa, juoksevassa arvonalentumistestauksessa "yleensäkin vaan käyttöarvon perusteella". Myös A vahvistaa tämän tiedon - arvostaminen tapahtuu lähes poikkeuksetta käyttöarvon kautta. Nettomyyntihintaa vähennettynä myynnin kuluilla on nähty vain sellaisessa yksittäistapauksessa, jossa kohde on ollut menossa myyntiin (Tilintarkastaja B).

Käyttöarvon määrittämiseen käytetään kahta komponenttia, nettorahavirtojen arviointia sekä diskonttauskorkeaa. Kannanotossa nettorahavirta-ennusteiden osalta oleellista on Tilintarkastaja A:n mukaan tilanteen tunnistaminen: välillä tulontuottamiskyvyn arviointi asiakasyrityksen näkökulmasta voi olla erittäinkin haastavaa. Tällöin A:n mukaan *"ei voi tuijottaa suoraan oppikirjasta: silloin ei voi ajatella että on joku malli mitä kattoa, vaan pitää katsoa - - mikä niiden tuotteiden tulontuottamiskyky on sille konsernille."* Tilintarkastaja B painottaa rahavirtaennusteissa kasvuprosentin tärkeyttä, mitä on sivuttu myös edellisessä aluvuossa. Kasvuennusteiden tulee tukea historiaa, ja esimerkiksi toimialan keskikasvu asettaa sille rajoitteita. Diskonttauskoron tulee heijastaa maariskiä ja sen tulee olla loogisessa linjassa muun informaation kanssa (Tilintarkastaja B). Tilintarkastaja A:n mukaan koron arviointi on hankalaa inflaation vaihtelun vuoksi.

Erityistä keskustelua Tilintarkastaja B:n kanssa herätti käyttöarvoon liittyvä terminaaliarvo, eli ns. "terminal value". Arvo viittaa arvonmäärityksessä budjettikauden (5 vuoden) jälkeisten rahavirtojen nykyarvoon. Tämä viittaa siten käsitteeseen CV (*continuing value, loppuarvo*). Tämä muodostaa Tilintarkastaja B:n mukaan "usein aika ison osan sen testattavan yksikön kerrytettävissä olevista rahamääristä". Tilintarkastaja B:n mukaan tämä arvo on itse asiassa koko IAS 36-standardissa se häntä häiritsevä *"- - musta mörkö niissä laskelmissa"*. Tästä on jouduttu myös keskustelemaan asiakkaiden kanssa: *"Se mistä ollaan keskusteltu ja mitä ollaan myöskin korjattu on se, että kun monet käyttää - - sitä terminal valueta - - ja johtaa sen kasvuprosentin siihen, ne kattoo sitä viimeistä vuotta mitä he ovat käyttäneet siinä ennustajaksossa ja se on yleensä aina kasvanut, niin sehän se on se maksimivuosi. Siinä ollaan sitten yleensä otettu se kolmen vuoden*

keskiarvo mistä ollaan sitten lähdetty sitä terminaaliarvoa laskemaan, eli vähän niin kuin tultu alas siitä maksimivuodesta."

5.2.3 Olosuhteet, etiikka ja tasapoistomenetelmä

Analyysin pohjana käytetty kolmas teema liittyy liikearvon tilitarkastukseen liittyviin olosuhteisiin. Ensimmäisessä teemassa pyrittiin kartoittamaan tyypillinen arvonalentumisprosessi, kun nyt etsitään sellaisia erityispiirteitä, mitkä voisivat muuttaa sitä. Sana etiikka otsikossa taas viittaa haastattelujen sellaisiin kohtiin, jotka liittyivät yritysjohton motiiveihin liikearvon suhteen. Tätä voidaan hyödyntää harkinnanvaraisuuden arvioinnissa kolmatta tutkimusongelmaa käsitellessä. Vertaus tasapoistomenetelmään taas auttaa arvioimiaan IFRS-liikearvon arvonalentumistestausprosessin mielekkyyttä, eli neljättä tutkimusongelmaa.

Toimialan vaikutuksesta liikearvoon ja sen tilintarkastamiseen Tilintarkastaja A toteaa seuraavasti: *"Totta kai se vaikuttaa ja se pitäis paremmin ja paremmin perustella. Ja sit kun mennään näihin pieniinkin it yhtiöihin - "propellihattujen" - niiden intressi on jossakin ihan muualla kun näissä asioissa - - et kyllä mullakin IT-yhtiöitä on ja niissä ne liikearvot on äärettömän hankalia. Ja sitten taas kun valmistavassa teollisuudessa ja muuta, niin ne on niinku helppo ymmärtää - - ja se on helppo hahmottaa, ja silloin tuntuu et tilintarkastajakin on varmemmalla pohjalla näissä asioissa - - IT perustuu hyvin vahvoihin oletuksiin ja se liikearvon olemassaolon dokumentointi ja arviointi - se on äärettömän vaikeaa".* Tilintarkastaja B tyytyy toteamaan aiheesta, että *"varmaan niin kuin tietyt toimialat ovat haasteellisempia ennustaa - - ja toimialojen sisälläkin voi olla eroavaisuuksia",* mutta ei osaa sen tarkemmin sanoa sen tarkemmin että tietty toimiala olisi toista haasteellisempi.

Tilintarkastaja B toteaa taloustilanteen vaikutuksesta siten, että *"mitä mä oon nyt lähiaikoina käynyt läpi, niin ei siellä ainakaan ylipositiivisia ole oltu vaan siellä on oltu aika realistisia".* Hän toteaa lisäksi, että huonossa suhdanteessa odottaisi enemmän alaskirjauksia. Suomen yhtiöissä poikkeuksellista on ollut, ettei niitä ole juuri näkynyt. A:n mukaan taloustilanne voi vaikuttaa tilintarkastusmenetelmiin: *"jos ei muuten niin sitä kautta pystyy haastamaan sitä laskentaa, et jos me viime vuonna ennustettiin et tän vuoden liikevaihto on vaikka 2 miljoonaa ja toteuma on puoltoista, niin millä perusteella nämä tulevat vuodet olisivat sen mukaiset, mitä te ennustatte?"*.

B:n mielipide yritysten niin suoraan kysymykseen tietoisesta tuloksen suunnitteluun alaskirjausten avulla on seuraavanlainen: *"Ei, ei, ei. Sanotaanko, että kun on se paikka et pitää tosiaan miettiä niin kyllä ne alaskirjaa. Se sattuu, mutta..".* A:n näkemys asiasta liittyy lähinnä johdon psykologiseen selittämiseen enemmän kuin epärehellisyyteen: *"Niin eli silloin - - on ihan luonnollistakin, että siitä pidetään kiinni ja uskotaan niihin asioihin. Kuka nyt ensimmäisenä myöntäis että mä oon tehnyt virheellisen päätöksen?".* Tämän vuoksi A esittää, että alaskirjaukset on paljon helpompi saada läpi silloin, kun yrityksen johto vaihtuu. B toteaa, että *"ihminenhan on siinä mielessä hauska, et kun se tulee pikkuhiljaa, niin se ei satu niin paljon kun tulee se kertarysähdys sitten taas",* viitaten

siihen, että rehellinen ja suoraviivainen arvonalentumiskirjaaminen voi olla johdolle myös eduksi. B:n mielestä on kuitenkin joka tapauksessa selvää, että *"silloin kun tulee yhtäkkiä muutaman miljoonan tulosvaikutus sinne tuloslaskelmaan, vaikka sen kuinka hyvin selittää, niin siitä huolimatta kyllähän se on kaikille paha."*

Arvonalentumismenettelyn sekä tasapoistomenetelmän eroista tilintarkastaja B lausuu seuraavaa: *"Eli tää on kanssa semmoinen ikuisuuskysymys, että oisko parempi, että palattais siihen, että tehtäis poistot, ja siinä ois se konservatiivisuus siinä, elikkä meidän taseessa ei ois ikään kuin mitään ilmaa? - - Ja tota noin niin, ja jos me testataan, niin sitten tottahan toki, että kun ollaan ostettu bisnes ja niin kauan kun se bisnes on olemassa niin tottahan toki sillä on se arvo. Ja sitten kun bisnes häviää niin sitten tulis niin kuin alaskirjattavaksi. - - Mä ymmärrän kummankin näkökulman sinänsä."*

Tilintarkastaja A ei samalla tavalla valitse kumpaakaan menettelyä, mutta lähtee vertailuun molempien kritisoinnin kautta: *"Ja tuota, tavallaan mä ymmärrän sen halutaan laskea niinku tarkasti ja oikein (kritiikin kohteena on nyt IFRS kokonaisuudessaan) - - mutta kun siinä tullaan aina siihen ongelmaan että mitä paremmin me pyritään sitä käypää arvoa laskemaan, sitä enemmän siellä on harkinnanvaraisia asioita. Ja sitten kun niitä on tarpeeks siellä, niin se alkaa olla aika pehmeellä pohjalla. Toisaalta se on ihan loistava ajatus ja hyvä, mutta siinä on aina se riski että sitä on helpompi vedättää. Ja sitten kun me mennään tähän FASsin mukaiseen - - niin se että ne kirjataan alas sieltä niin yhtiöllä on piiloarvoja - - yhtiö on paljon arvokkaampi kun miltä se tase näyttää".* A:n mukaan kumpikaan ei oikeastaan ole hyvä, mutta toinen vaihtoehto on nyt valittu. Ei ole oikeaa tai väärää.

5.3 Luotettavuuden arviointi

Tutkimuksen luotettavuutta arvioidaan perinteisesti reliabiliteetin ja validiteetin avulla. Ensimmäinen käsitteistä viittaa mittaustulosten toistettavuuteen: tutkimus on reliaabeli, jos esimerkiksi kaksi tutkijaa päätyy samaan lopputulokseen tai samaan henkilöön kohdistuvan tutkimuksen lopputulos on useita kertoja sama (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2000, 213). Jälkimmäisellä taas tarkoitetaan sitä, miten hyvin tutkimusmenetelmä tai mittari kykenee mittaamaan juuri sitä, mitä on tarkoituskin (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2000, 213). Täysin validissa mittarissa mittarin ja mitattavan ilmiön välillä ei siten synny mittausvirhettä, vaan tietoja saadaan tarkalleen siitä asiasta, mistä halutaankin. Nämä molemmat käsitteet perustuvat sille olettamukselle, että on olemassa yksi, objektiivinen todellisuus (Hirsjärvi & Hurme 2000, 185).

Tämän vuoksi ne eivät välttämättä sovi laadullisen tutkimuksen luotettavuuden arviointiin. Varsinkin validiteetin perimmäinen ajatus ei istu kovin hyvin laadulliselle tutkimukselle tyypilliseen subjektiiviseen ajatukseen useista rinnakkaisista todellisuuksista. Siitä huolimatta Hirsjärven, Remeksen ja Sajavaaran (2000, 2014) mukaan tutkimuksen luotettavuutta tulisi jollakin

tavoin arvioida, ja esimerkiksi laadullisessa tutkimuksessa luotettavuutta kohentaa tutkijan tarkka selostus tutkimuksen toteuttamisesta. Tällöin lukijalla on mahdollisuus arvioida itse olosuhteiden ym. muiden häiriötekijöiden vaikutusta tutkimuksen lopputulokseen.

Tämän tutkimuksen osalta olen mielestäni kuvannut tutkimusprosessin käytännön kulun työn laajuuteen nähden riittävän yksityiskohtaisesti. Lukijan pitäisi saada raportin perusteella melko hyvä kuva siitä, miten olen käytännössä toteuttanut tutkimuksen ja millä tavoin olen käsitellyt aineistoa analyysivaiheessa. Analyysivaiheessa olen suorilla lainauksilla pyrkinyt osoittamaan sen, ettei niitä ole ymmärretty väärässä kontekstissa, joskin myönnän että ammattisanaston tulkinta oli välillä haastavaa. Läpinäkyvyyttä aineistonkeruu- ja analyysivaiheisiin lisää liitteenä oleva haastattelurunko. Näiden piirteiden lisäksi haastattelutilanteet itsessään onnistuivat hyvin. Ne toteutettiin haastateltavien työpaikkojen hiljaisissa neuvotteluhuoneissa, eikä yhtään keskeytystä tai sen suurempaa häiriötä esiintynyt. Teknisessä välineistössä ja sitä kautta esimerkiksi litteroinnissa ei koitunut ongelmia tämän tutkimuksen toteutuksessa.

Suurimman ongelman tutkimuksen luotettavuudelle tuottaa aineiston riittävyys. Kahden haastattelun perusteella ei voida missään nimessä vielä todeta, että täydellinen "saturaatiopiste" tiedon suhteen olisi saavutettu. Esimerkiksi kaikkien big four -yhtiöiden edustajien liikearvon tilintarkastuksen prosessikuvausta ei ole saatu tätä tutkimusta varten. Tämän lisäksi mm. tiettyihin toimialoihin erikoistuneita, tai edes radikaalisti eri-ikäisiä tai eritaustaisia, tilintarkastajia ei ole mukana tutkimuksessa. Tutkimuksen mielipiteisiin ja subjektiiviseen maailmankuvaan liittyvät tutkimusongelmien ratkaisut puolestaan jäävät vajaiksi sen vuoksi, että vastauksiin vaikuttavat koehenkilöiden henkilökohtaiset kokemukset. Kahden haastattelun tuloksia ei voida millään vielä yleistää edes suppeaan osaan tilintarkastajien ammattiryhmää. Pieneen aineiston laajuuteen on kuitenkin perustellut syynsä, sillä kuten todettua, sopivien haastateltavien löytämisessä oli aiheen ja toteuttamisajankohdan vuoksi vaikeuksia. Asiassa tulee huomioida työn laajuus ja resurssit.

Mielipiteeni aineiston laadusta on kuitenkin positiivinen. Joidenkin kuukausien odottelu kannatti, ja etenkin toisen haastattelun jälkeen kaikki tutkimusongelmat voitiin jollakin tasolla ratkaista. Haastatteluiden keston ja sisällön suunnittelu onnistui, eikä yksikään keskusteluteema ei jäänyt haastatteluissa merkittävällä tavalla käsittelemättä. Molemmat henkilöt olivat tutkimukseen hienosti sopivia, pitkän uran tehneitä KHT-tilintarkastajia. Toinen heistä oli lisäksi nimenomaan IFRS:ään erikoistunut korkean tason asiantuntija, joiden määrä maassamme on harvalukuinen. Hän osasi kuvata tutkimusaihetta selkeällä, käytännönläheisellä tavalla, mikä samanaikaisesti vähensi tulkintavirheitä ja paransi tutkimuksen luotettavuutta. Tämän lisäksi tutkimukseen osallistuneiden tilintarkastajien näkemysten välillä oli huomattavissa sekä selkeitä yhtäläisyyksiä että eroavaisuuksia. Tämän piirteen vuoksi tutkimuksen subjektiivisia, mielipiteisiin kohdistuvia tutkimusongelmia pystyttiin lähestymään luotettavammin.

6 JOHTOPÄÄTÖKSET

Pyrin tässä luvussa vastaamaan tutkimusongelmiin tutkimustulosten perusteella. Mahdollisuuksien mukaan sivuan myös aiempaa tutkimusta. Tavoitteeni on tulkita tuloksia, tiivistää ne ja tehdä tietynlainen yhteenveto tutkitusta ilmiöstä nimenomaan tilintarkastajan näkökulmasta.

Ensimmäinen tutkimusongelmani (tai -kysymykseni) on "**Millä tavoin IFRS-liikearvon oikeellisuus tilintarkastetaan?**". Melko onnistunut vastaus kysymykseen saadaan rakennettua tutkimustulosten pohjalta. Tilintarkastusprosessin kulku perustuu riskiarvioon, mikä voidaan tehdä esimerkiksi liikearvon koon, asiakkaan kohdemaan tai sen aiempien vuosien ennusteiden perusteella. Vähemmän merkittävän liikearvon tarkastusprosessi on melko rutiininomainen. Sen suorittaa tilintarkastustiimi, mikä arvioi mm. laskennan logiikan, diskonttauskoron perusteet sekä kasvuvauhdin. Arvio tehdään sekä oman harkinnan että asiakkaan aiempien ennusteiden perusteella. Kannanotto kohdistuu voimakkaasti yhtiön noudattamaan huolellisuuden laskelmien teossa, eikä pelkästään laskemien sisältöön.

Merkittävämpi tai muuten epäilyttävä liikearvo vaatii tarkemman syynäyksen. Silloin tarkastustiimiin voidaan ottaa mukaan arvonmääritykseen erikoistuneita henkilöitä varmentamaan laskelman oikeellisuutta. Liikearvon tarkastuksessa käytetään hyvin usein vertailulaskelmia ja sitä kautta myös herkkyyksianalyysia. Laskelmat ja muu materiaali tarkistusta varten saadaan yleensä Excel-taulukoissa. Ainakin pörssiyrityksillä liikearvon dokumentaatio on kattavaa, joten materiaalin laadun sinänsä ei pitäisi häiritä tarkastusta. Pienempien yhtiöiden dokumentaatio voi puolestaan tuottaa päänvaivaa. Kuten muussakin varmennustoiminnassa, prosessissa esiin tulleet epäselvyydet pyritään ensin korjaamaan asiakasyhtiön kanssa.

Asiakasyhtiöt reagoivat tulosten perusteella neuvoihin yleensä hyvin vastaanottavaisesti, mikä ei tarjoa tukea Jensenin ja Mecklingin (1976) agenttiteorialle. Teorian taustaoletuksena kun on agenttien oman intressin mukainen käyttäytyminen. Tutkimus luo sen sijaan kuvan huolellisesta, neuvoja vastaanottavaisesta yritysjohtosta. Tällainen positiivinen tilintarkastajien näkemys asiaan voi toisaalta johtua siitä, kuten Pajunen ja Saastamoinen (2013) esittävä, että isot julkiset yhtiöt ovat heidän tärkeimmät asiakkaansa.

Toinen tutkimuskysymys kuuluu seuraavalla tavalla: "**Onko varmistuminen liikearvon arvonalentumistestauksen oikeellisuudesta haasteellista ja jos on, niin millä tavoin?**". Tämä tutkimuskysymyshän on tavallaan kaksiosainen. Ensinnäkin voidaan todeta, että siinä on joitakin erityisiä haasteita. Näitä aiheuttavat pääosin sekä yritysten heterogeenisyys että käyttöarvoon liittyvät rahavirtaennusteet ja diskonttauskorko. Ensinnäkin, pienemmissä yrityksissä liikearvoon liittyvä tieto-taito ja dokumentaatio voivat olla puutteellisia. Tiettyjen toimialojen, kuten pelialan, liikearvojen olemassaolo voi olla erityisen hankala varmentaa. Eroja voi samaten olla toimialojen sisällä.

Erityisen haasteen tilintarkastukselle tuottaa sellaiset yritykset, joille ei ole suoraa verrokkiryhmää: tällöin vertailulaskelmien hyödyntäminen on vaikeaa.

Itse laskelmiin liittyvät haasteet kohdistuvat lähes kokonaisuudessaan IAS 36-standardin kolmanteen osatekijään, eli kerrytettävissä olevan rahamäärän arvioimiseen. Yritykset tekevät arvostuksen melkein poikkeuksetta käyttöarvon perusteella. Sen komponenttien järkevyyden arviointi vaatii ennustamista, mihin tilintarkastajalla ei välttämättä ole kovin vahvoja edellytyksiä. Tilintarkastajan ammattitaito ja näkemys astuvat peliin: silloin kun arvioidaan tulontuottamiskykyä yritykselle, ei usein ole yhtä samanlaista tapausta. Siinä tapauksessa kun tilintarkastajalla on tätä ammattitaitoa, ollaan lähellä Jensenin ja Mecklingin (1976) tutkimuksen mukaista tilannetta, jossa riippumaton tilintarkastus toimii ikään kuin yhtenä yrityksen valvontajärjestelmästä. Silloin se kykenee kasvattamaan yhtiön arvoa vähentämällä agenttikustannuksia.

Laskelmien teknisistä komponenteista hankalimpiin kuuluu terminaaliarvo, sillä se muodostaa merkittävän osan kerrytettävissä olevista rahamääristä. Tilintarkastajan tulee olla tarkkana etenkin siinä käytetyn kasvuvauhdin kanssa. Lisäksi arviointi siitä, heijastaako diskonttaus korko erilaiset maa-, kasvu- ym. riskitekijät oikein, voi olla haastavaa.

Kolmas tutkimusongelma oli **"Voiko IFRS-käsittelyn mukainen arvonalentumistestaus potentiaalisesti vaarantaa tilinpäätöksen antaman oikean kuvan?"**. Vastaus tähän tutkimustulosten perusteella on kaksipiippuinen. Pääosin ei: etenkin pörssiyrityöt tekevät tutkimuksen perusteella laadukasta, yksityiskohtaista seuranta ja samanaikaisesti dokumentaatiota liikearvosta. Tämä antaa tilintarkastajalle hyvät edellytykset arvioida tilinpäätöserän asianmukaisuutta. Jos huomautettavaa löytyy, niin pörssiyrityöt korjaavat sen mukisematta. Kielteisiä lausuntoja pelkästään liikearvon vuoksi ei tulosten perusteella ole annettu. Tutkimustulokset ovat siten linjassa Pajusen & Saastamoisen (2013) tutkimuksen kanssa, jonka mukaan big four-tilintarkastajat eivät usko johdon opportunistiseen käytökseen.

Toisaalta aineistosta voidaan nostaa esille sekin, että menettelyn arvionvaraiset kohdat selvästi antavat yritysjohdolle hieman liikkumavaraa tulosmielessä. Tämäkin johtopäätös vastaa Pajusen & Saastamoisen (2013) tutkimustuloksia. Lisäksi se luo edellytykset Lhaopadchanin (2010) ja Carlin sekä Finchin (2010) tutkimusasetelmille, joissa todetaan, että johto saattaa tietoisesti manipuloida tuottoja harkinnanvaraisia komponentteja hyödyntäen. Etenkin tässä tutkimuskysymyksessä aineiston vähäisyys toimii suurena luotettavuuden rajoitteena. Kahta mielipidettä ei voida vielä yleistää.

Neljännessä ja viimeisessä tutkimuskysymyksessä pohditaan sitä, **"Oliko FAS:n mukainen tasapoistomenetelmä hyvä tapa käsitellä liikearvoa?"**. Tilintarkastajien mielipide asiaan ei ole yksiselitteinen. Alaskirjaukset ovat johdolle aina kipeitä paikkoja, jolloin voi syntyä tilanne, että taseeseen jää "ilmaa". Toisaalta, teoriassa arvonalentumismenettely vastaa paremmin oikeaa tilannetta: jos yritystoiminta ostetaan, ja se pyörii moitteetta vielä vuosikymmenten päästä, arvo ostajayritykselle on edelleen olemassa. Tällöin ajattelutapa olisi Qasimin, Haddadin ja AbuGhazelehin (2013) tutkimuksen mukainen: eri komponenttien joustovara johtaisi tehokkaaseen liikearvon

hinnoitteluun. Tasapoistomenetelmässä liikearvot poistetaan nimensä mukaisesti aina tietyssä ajassa. Menetelmän etu on se, että "ilmaa" ei pääse syntyään. Toisaalta, heikkoutena on piiloarvot: yritys voi olla todellisuudessa arvokkaampi kuin mitä sen tase näyttää. Se, onko taseisiin jäänyt "ilma" vaiko liikearvon tehokkaampi hinnoittelu johtanut Hambergin, Paanasen ja Novakin (2011) tutkimustulosten mukaisiin kasvaneisiin liikearvoihin yritystaseissa, jää tämän tutkimuksen puitteissa ratkaisematta.

Tutkimukseni johtopäätökset hyödyttävät yritysten eri sidosryhmiä. Esimerkiksi yritysten tulisi laskelmia tehdessään kiinnittää huomioita tilintarkastajan näkökulmaan. Lisäksi tutkimustani voidaan hyödyntää arvioidessa sijoituskohteen liikearvoa ja tilintarkastajan lausunnon tärkeyttä. Tässä tapauksessa etenkin sijoittajien tulisi huomioida Sahutin, Boulernen ja Teulonin (2011) tutkimustulokset liikearvon muita aineettoman pääoman eriä heikommasta informaatioarvosta sijoituksen tuottoon nähden. Sääntelyn näkökulmasta jatkotutkimusta vaativat IAS 36 -standardi ja sen parantamismahdollisuudet, jolloin tilinpäätösraportointi liikearvon osalta saadaan mahdollisimman vertailukelpoiseksi. Liikearvolaskelmiin sisältyvän terminaaliarvon ja kasvuvauhdin problematiikkaa tulisi tutkia tarkemmin. Tutkimusta sekä arvonalentumis- että tasapoistomenetelmän osalta tarvittaisiin taseessa olevan "ilman" tai piiloarvojen olemassaolosta, jolloin tehokkaampi näistä kahdesta menetelmästä voitaisiin valita.

LÄHTEET

- IFRS-standardit [2014] : [konsolidoitu versio] : 1.1.2014 alkavilla tilikausilla noudatettavat vaatimukset. 2014. Helsinki : KHT-Media.
- Committee on Basic Auditing Concepts, 1969-71. 1972. *Accounting Review* 47 (4), 14-74.
- Ahmed, A. S., Neel, M. & Wang, D. 2013. Does Mandatory Adoption of IFRS Improve Accounting Quality? Preliminary Evidence. *Contemporary Accounting Research* 30 (4), 1344-1372.
- Brenner, S. & Moir, L. 2004. Paying the Piper and Calling the Tune: Reflections on the Inherent Conflicts in Auditing. *The Journal of Corporate Citizenship* (16), 29-31.
- Carlin, T. M. & Finch, N. 2010. Evidence on IFRS goodwill impairment testing by Australian and New Zealand firms. *Managerial Finance* 36 (9), 785-798.
- Cathro, G. 1996. Goodwill: "Now you see it, now you don't". *Australian Tax Review* 25 (4), 169-185.
- Fama, E. F. 1980. Agency Problems and the Theory of the Firm. *Journal of Political Economy* 88 (2), 288-307.
- Fama, E. F. & Jensen, M. C. 1983. Separation of Ownership and Control. *Journal of Law and Economics* 26 (2, Corporations and Private Property: A Conference Sponsored by the Hoover Institution), 301-325.
- Haaramo, V., Virkkunen, V., Rätty, P., Peill, E. & Palmuaro, S. 2005. IFRS-raportointi. Helsinki; Helsinki; Helsinki: WSOYpro.; Sanoma Pro.; Talentum Media.
- Halonen, J. 2013. IFRS : käytännön käsikirja. (3. uud. p. painos) Helsinki: Edita. KPMG.
- Halonen, K. & Steiner, M. 2010. Tilintarkastusprosessi käytännössä /. Helsinki : WSOYpro. *Ekonomia*.
- Hamberg, M. & Beisland, L. 2014. Changes in the value relevance of goodwill accounting following the adoption of IFRS 3. *Journal of International Accounting, Auditing & Taxation* 23 (2), 59-73.
- Hamberg, M., Paananen, M. & Novak, J. 2011. The Adoption of IFRS 3: The Effects of Managerial Discretion and Stock Market Reactions. *European Accounting Review* 20 (2), 263-288.
- Hirsjärvi, S. & Hurme, H. 2000. Tutkimushaastattelu : teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Yliopistopaino.
- Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. 2009. Tutki ja kirjoita /. (15. uud. p. painos) Helsinki : Tammi.
- Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. 2000. Tutki ja kirjoita. (6. uud. laitos. painos) Helsinki: Tammi.
- Jean-Michel Sahut, Boulerne, S. & Teulon, F. 2011. Do IFRS provide better information about intangibles in Europe? *Review of Accounting & Finance* 10 (3), 267-290.

- Jensen, M. C. & Meckling, W. H. 1976. Theory of the Firm: Managerial Behavior, Agency Costs and Ownership Structure. *Journal of Financial Economics* 3 (4), 305-360.
- Johnson, L. T. & Petrone, K. R. 1998. Is goodwill an asset? *Accounting Horizons* 12 (3), 293-303.
- Kumarasiri, J. & Fisher, R. 2011. Auditors' Perceptions of Fair-Value Accounting: Developing Country Evidence. *International Journal of Auditing* 15 (1), 66-87.
- Leppiniemi, J., Leppiniemi, R. & Kaisanlahti, T. 2000. Hyvä tilinpäätöskäytäntö / . Helsinki : WSOYPro.
- Lhaopadchan, S. 2010. Fair value accounting and intangible assets. *Journal of Financial Regulation and Compliance* 18 (2), 120-130.
- Mäkelä, L., Reponen, M., Pohjonen, S. & Honkamäki, T. 2013. Konsernitilinpäätöksen laadinta / . (3. p. painos) Helsinki : Sanoma Pro.
- Pajunen, K. & Saastamoinen, J. 2013. Do auditors perceive that there exists earnings management in goodwill accounting under IFRS? Finnish evidence. *Managerial Auditing Journal* 28 (3), 245-260.
- Qasim, A., Haddad, A. E. & AbuGhazaleh, N. M. 2013. Goodwill accounting in the United Kingdom: The effect of International Financial Reporting Standards. *Review of Business & Finance Studies* 4 (1), 63-78.
- Seetharaman, A., Sreenivasan, J., Raju Sudha & Tey Ya Yee 2006. Managing impairment of goodwill. *Journal of Intellectual Capital* 7 (3), 338-353.
- Stolowy, H. & Jeny-Cazavan, A. 2001. International accounting disharmony: The case of intangibles. *Accounting, Auditing & Accountability Journal* 14 (4), 477-496.
- Tomperi, S. 2009. Tilintarkastus : normeista käytäntöön. Helsinki: Edita.
- Olli Herrala. Kauppalehti 16.10.2014. Liikearvopommi tikittää. C-osa, s. 21.
- Finanssivalvonta. Raportti IFRS-valvonnasta toimintavuodelta 2013.
http://www.finanssivalvonta.fi/fi/Tiedotteet/Verkkouutiset/Documents/IFRS_raportti_2013.pdf Viitattu 18.12.2014
- Hallituksen esitys HE 212/2014
<http://www.finlex.fi/fi/esitykset/he/2014/20140212#idp1117824> Viitattu 23.12.2014
- International Standard on Auditing 200.
<http://www.ifac.org/sites/default/files/downloads/a008-2010-iaasb-handbook-isa-200.pdf> Viitattu 22.12.2014
- Ixonoksen tilinpäätös 2014
<http://www.ixonos.com/fi/investor/financial/financial-statements> Viitattu 15.4.2015
- Kirjanpitolaki 30.12.1997/1336.
<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1997/19971336> Viitattu 23.1.2015
- Metodix-verkkosivu: 7.3.2 Hermeneuttinen kehä
http://www.metodix.com/fi/sisallys/01_menetelmat/01_tutkimusprosessi/02_tutkimisen_taito_ja_tiedon_hankinta/ Viitattu 18.4.2015
- Tilintarkastuslaki 13.4.2007/459.
<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070459> Viitattu 20.12.2014

LIITTEET

Liite 1. HAASTATTELURUNKO

TEEMA 1: TAUSTATIEDOT

- 1.1 Haastateltavan nimi, yritys, asema
- 1.2 Haastateltavan alan taustan kuvailu
 - 1.2.1 Miten pitkä kokemus teillä on tilintarkastamisesta?
 - 1.2.2 Minkälainen kokemus teillä on liikearvon parissa työskentelemisestä?

TEEMA 2: LIIKEARVON ARVONALENTUMISEN TILINTARKASTUSPROSESSI

- 2.1 Minkälaisia tietoja asiakkaalta yleensä saadaan liikearvon tilintarkastuksen suorittamiseen?
- 2.2 Kuka toimeksiantotiimin jäsenistä tarkastaa liikearvon arvonalentumisprosessin?
- 2.3 Millä perusteilla valinta tehdään?
- 2.4 Kuvailekaa yleisesti tyypillinen arvonalentumistestauksen tarkastusprosessi
 - 2.4.1 Vaiheet
 - 2.4.2 Tilintarkastustoimenpiteet
- 2.5 Miten usein liikearvo arvioidaan poikkeuksellisen riskipitoiseksi eräksi tilintarkastuksen suunnitteluvaiheessa?

TEEMA 3: IAS36 OIKEELLISUUDESTA VARMISTUMINEN

- 3.1 Rahavirtaa tuottavien yksiköiden määrittelyn oikeellisuudesta varmistuminen
- 3.2 Liikearvon kohdistamisen oikeellisuudesta varmistuminen
- 3.3 Kerrytettävissä olevan rahamäärän oikeellisuudesta varmistuminen
 - 3.3.1 Nettomyyntihinta
 - 3.3.1 Käypä arvo
 - 3.3.2 Käyttöarvo
 - 3.3.2.1 Nettorahavirtojen arvioiminen
 - 3.3.2.2 Diskonttauskorko
- 3.4 Onko jonkun kohdan oikeellisuuden varmistaminen erityisen haastavaa? Miksi?
- 3.5 Onko yritysten sisäinen arvonalentumistestauksen dokumentointi mielestänne riittävää oikeellisuuden varmistamiseksi?
 - 3.5.1 Miltä osin ei?
- 3.6 Ovatko arvonalentumistestauskäytäntöjen erot suuria yritysten välillä? Aiheuttaako se ongelmia tarkastuksen suhteen?
- 3.7 Vaikuttaako toimiala tai yrityskoko merkittävästi tarkistamiseen? Miten?
- 3.8 Onko IAS36 -standardi mielestänne hyvä? Voisiko sitä kehittää joltakin osin?

TEEMA 4: OLOSUHTEIDEN VAIKUTUS, FAS JA LAUSUNNOT

- 4.1 Vaikeuttaako taloustilanne mielestänne liikearvon tilintarkastusta?
- 4.2 Koetteko, että yritykset hyödyntävät arvonalentumistestauksen liikkumavaraa tulos- tai tasemielessä?
- 4.3 Mitä mieltä yleisesti ottaen olette tasapoistoin poistettavasta liikearvosta?
- 4.4 Oletteko joutuneet huomauttamaan liikearvosta asiakkaille? Millaisissa tilanteissa?
 - 4.4.1 Oletteko joutuneet antamaan ehdollisia tai kielteisiä lausuntoja liikearvon vuoksi?